

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Rusko-turecká válka 1768–1774

Beáta Mladenova

Plzeň 2016

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historie

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Obecné dějiny

Bakalářská práce

Rusko-turecká válka 1768–1774

Beáta Mladenova

Vedoucí práce:

doc. PhDr. Miroslav Šedivý, Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2016

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2016

.....

Poděkování

Děkuji tímto panu doc. PhDr. Miroslavu Šedivému Ph.D. za ochotu, trpělivost, cenné rady a připomínky, které mi při vedení této bakalářské práce poskytoval.

Obsah

1 Úvod.....	5
2 Formování rusko-tureckých vztahů do roku 1768.....	9
2. 1 Otázka přístupu k Černému moři jako příčina rusko-tureckých válek	9
2. 2 Zahraniční politika Osmanské říše.....	11
2. 3 Zahraniční politika Ruska	14
3. Průběh války	18
3. 1 Přípravenost na válku.....	18
3. 2 Podunajská knížectví.....	21
3. 3 Krym	29
3. 4 Kavkaz.....	34
3. 5 Námořní bitvy a oblast Středomoří	36
4. Nastolení míru.....	42
4. 1 Mírová jednání	42
4. 2 Smlouva v Küçük-Kajnardži.....	45
5 Závěr	49
6 Seznam použité literatury	52
6.1 Monografie a studie.....	52
7 Resumé.....	55
8 Přílohy.....	57

1 Úvod

V roce 2018 uplyne 250. let od vypuknutí rusko-turecké války, jednoho z rozhodujících konfliktů 18. století, jenž jednou provždy vychýlil velmocenské misky vah mezi Ruskem a Osmanskou říší ve prospěch první velmoci. Vlivem mezinárodních dohod a úmluv mezi evropskými mocnostmi mohl střet mezi těmito státy přerůst v celoevropskou válku. Země půlměsíce se z porážky v této válce již nikdy plně nevzpamatovala, což vedlo k nastolení Východní otázky.¹

Cílem této práce je analýza příčin, průběhu a důsledků války mezi Ruskem a Osmanskou říší v letech 1768–1774 na základě studia dostupných pramenů v několika evropských jazycích. Obsah bude věnován nejen diplomatickým jednáním a bojům mezi oběma znesvářenými státy, ale také širšímu kontextu evropské politiky, bez jejíž znalosti není možné zcela pochopit význam této ozbrojené konfrontace se značným významem pro další vývoj Evropy a Blízkého východu.

Z důvodu větší přehlednosti je práce chronologicky členěna do tří kapitol. Ty jsou dále rozděleny do několika okruhů věnujících se jednotlivým událostem. Na tomto místě považuji za nezbytné uvést několik poznámek k formální podobě textu. Sultánát je nazýván výhradně Osmanskou říší, nikoliv Tureckem. K dataci užívám gregoriánského kalendáře. V závorkách za panovníky je uvedena doba jejich vlády. Z důvodu lepší orientace u historiografických pojmenování uvádím i novodobý či místopisný název.

První kapitola slouží jako úvod do problematiky rusko-tureckých vztahů a je na ni pohlíženo v kontextu širších mezinárodních událostí. Důraz je kladen především na aspekty, které ovlivňovaly politická rozhodnutí zástupců Ruska a Osmanské říše v desetiletí bezprostředně předcházejícímu vypuknutí války. Několik odstavců práce se také věnuje krizi tehdejších mocností v souvislosti s mocenskou krizí v Polsku a vlivu Francie na rozhodnutí sultána Mustafy III. k vyhlášení války carskému Rusku. Ve zkratce zde jsou nastíněny čtyři válečné konflikty před rokem 1768 mezi výše uvedenými státy, jejichž společným znakem nebylo nic jiného než mocenské ambice

¹ Někdy nepřesně označovaná jako „Balkánská otázka.“ Jedná se o souhrnný název problémů souvisejících s mocenským a politickým úpadkem Osmanské říše. Představující konglomerát různých národů, a na straně druhé snaha evropských mocností o zachování rovnováhy sil na východě starého kontinentu. Datace Východní otázky je vymezena údobím let 1774 až 1923. Více viz MACFIE, Alexandr Lyon, *The Eastern Question 1774–1723*, London 1996, s. 1–10.

ruských panovníků k přístupu k Černému moři a touha po vybudování flotily s přístupem do Středomoří.

Druhá kapitola se zabývá rozbořem ruské a turecké připravenosti na válku z hlediska bojeschopnosti armád. Slouží také jako komparace organizační struktury vojsk a kvality ozbrojených sil obou států, jež se od sebe do značné míry odlišovaly. Jak již napovídá název práce, hlavní důraz není kladen době míru, ale údobí války. Další podkapitoly jsou zaměřeny dění na bitevních polích, a to s ohledem na vnitropolitickou situaci znesvářených mocností a širší mezinárodně-politické spojitosti. Pozornost není věnována pouze rusko-tureckým konfrontacím, ale i ruským snahám o zvýšení afinity pravoslavných národů k Rusku. Velmi stručně je nastíněna i činnost ruských agentů a jejich snahy o vyvolání povstání jihoslovanských národů v Podunají a především v Řecku.

Poslední kapitola předestírá postoje ostatních velmocí ke konfliktu a jejich snahy o nastolení míru. Prostředkem k jeho dosažení se mělo stát i první dělení Polska (1772), neboť polská otázka v té době ovlivňovala i postoj Rakouska a Pruska k Rusku v souvislosti s tureckou válkou. Je zde projednáváno, proč dělení této oslabené země mělo uspokojit ctižádost carevny Kateřiny II., a tím nastolit definitivní smír mezi Konstantinopolí a Petrohradem. V této části jsou uváděny i okolnosti, za jakých byla vedena dualistická jednání v Jasech a Bukurešti. Závěr kapitoly je zasvěcen mírové smlouvě z Küçük-Kajnardži, která měla dalekosáhlé důsledky pro vývoj v celé osvícené Evropě. Jsou zmiňovány územní a obchodní změny, jež tato přinejmenším nevýhodná smlouva přinesla hodnostářům v Konstantinopoli. Stěžejním pilířem této kapitoly se stává náboženská otázka na jedné straně mezi sultánem a pravoslavnými věřícími, na straně druhé sultán v pozici duchovního vůdce všech muslimů včetně obyvatel Krymského poloostrova. Současně jsou sledovány i hlavní příčiny desinterpretace jednotlivých cizojazyčných překladů mírové smlouvy a jejich vliv na vznik Východní otázky.

Ačkoliv byla tato válka zlomová nejen pro dějiny Osmanské říše, nýbrž i pro formování mezinárodních vztahů, věnuje ji česká historiografie do dnešní doby relativně malou pozornost. Z odborných studií považuji za důležité vyzdvihnout především práci historika Romana Kodeta *Česma 1770*, která mapuje ruskou expedici do Středomoří od roku 1769 a rusko-turecké námořní konfrontace včetně údobí stejnojmenné bitvy. Druhá práce *První dělení Polska* od Viktora Sautina podává základní přehled o počátcích války.

Cizojazyčná literatura nabízí značně širší spektrum informací, i když se často omezuje pouze na samotný počátek konfliktu, a to v souvislosti s polskou otázkou nebo toto období bývá také zahrnuto do analýzy úpadku Osmanské říše. Nejdůležitějším zdrojem informací se pro mě stala kniha *The Russo-Turkish War 1768–1774. Catherine II and the Ottoman Empire* od amerického historika Briana Daviese, jež podává komplexní přehled o celé problematice války. Oproti tomu rozsáhlá práce orientalistky Virginie Aksan nesoucí název *An Ottoman Statesman in War and Peace. Ahmed Resmi Efendi, 1700–1783* podává mnoho zajímavých informací o vnitřních poměrech v sultanátu v předvečer války, dále vnáší neotřelý pohled na situaci na Podunajském bojišti a velmi zajímavě objasňuje i postoje Konstantinopole očima Ahmeda Resmi Efendiho, tureckého státníka a účastníka mírových jednání 1772–1774. Monografii přikládám velký přínos i z toho důvodu, že je založena z valné části na primárních pramenech. *Ottomans and Europeans. Contact and Conflict* od stejné autorky se zaobírá především tureckou připraveností na válku. Monografie *Russia in the Age of Catherine the Great* od Isabel de Madariagy podává rozsáhlé svědectví o zahraniční politice Ruska a stručně mapuje stěžejní střety rusko-tureckých armád. Dále byla užita bibliografie od Roberta Massieho, nositele Pulitzerovy ceny, *Catherine the Great. Portrait of a Woman*, jež mi objasnila postoje carevny Kateřiny II. a zájmy petrohradského kabinetu před rokem 1768. Za velmi přínosné považuji i dvě studie od orientalisty Roderica Davisona, kterým nelze upřít mimořádný přínos při výkladu mírové smlouvy z Küçük-Kajnardži, zvláště pro zdařile argumentačně podložené vysvětlení náboženské problematiky.

Při zpracování tohoto tématu bylo užito několik stěžejních pramenů ruské provenience, ačkoli zde jsem se musela vypořádat se skutečností, že především ve starších publikacích dochází k tendenčnímu zkreslení informací. *Vojna Rossii s Tursiej i polskimi konfederatami 1769–1774* z pera Andreje Petrova se zaměřuje nejen na kořeny konfliktu, ale modeluje i situaci na jednotlivých bojištích. Přestože kniha *Česmskij boj i pervaja russkaja ekspeditsiya v Archipelag 1769–1774* od Jevgenije Tarleho mi podala podrobný přehled o námořních konfrontacích, z díla lze vyčíst protiturecký postoj a přílišné zveličování úspěchů Rusů na úkor vojenských velitelů s odlišnou národností. Studie Arona Novičeva pojmenovaná *Rossija i balkanskij vopros. Iz istorii rusko-balkanskich političeskich svjazej v XIII. veka* pojednává o ruských snahách zvýšit protiturecké postoje u pravoslavných věřících a rovněž popisuje i nálady jihoslovanských obyvatel vůči ruské expanzi. Dalším přínosem k bakalářské práci byla i

rozsáhlá monografie *Istorija ruskoj armii. Ot Narvy do Parizha 1700–1814* z roku 1992 od vojenského historika Antona Kersnovského, jež mi umožnila obohatit text práce o korespondenci mezi podunajskou frontou a Petrohradem.

2 Formování rusko-tureckých vztahů do roku 1768

2. 1 Otázka přístupu k Černému moři jako příčina rusko-tureckých válek

Osmanská říše představovala hrozbu pro Středomoří a oblasti střední, jihovýchodní i východní Evropy. Zatímco v 16. století dosáhla rozpínavost chalífátu² vrcholu, v průběhu následujícího století se osmanské vojenské převaze postupně vyrovnaly evropské státy a Velkou tureckou válkou z let 1683–1699 vychýlily rovnováhu sil ve svůj prospěch. Nečekané vítězství u Vídně v roce 1683 dalo křesťanským mocnostem naději na ofenzivní postup a podnět ke zformování protiturecké koalice v podobě Svaté ligy.³ Úspěšná vojenská činnost aliance oslnila i Rusko, jehož jižní hranice neustále napadali turečtí vazalové – krymští Tataři.⁴ Je zřejmé, že ruské přičlenění k alianci znamenalo oboustranně výhodný svazek. Na druhé straně v tomto směru došlo v Moskvě k důležité události, která vymezila směr ruské zahraniční politiky vůči Osmanské říši na více než dvě následující staletí. Bylo tomu poprvé, kdy se Rusko zúčastnilo války v koncertu mocností, a taktéž poprvé, co car vedl válku nejen proti muslimům, nýbrž také za trvalý přístup k Černému moři.⁵

Ruští panovníci si uvědomovali, že Rusko potřebuje k dosažení velmocenského statusu vybudovat námořní loďstvo, jímž by získalo vlastní ekonomickou soběstačnost. Přístav v černomořské oblasti otevíral cestu skrze úžiny Bospor a Dardanely na trhy starého kontinentu, Asie i Afriky. V cestě však stála Osmanská říše pevně obepínající Černé moře prstencem vazalských států. Expanzivní politiku s cílem posunout hranice blíže k černomořskému pobřeží zahájila roku 1686 carevna Sofie Alexejevna (1682–1689). Ačkoli konflikt skončil pro Rusko neúspěšně,⁶ Petr I. (1689–1725) na toto úsilí navázal a o deset let později dobyl pevnost Azov. Tuto fortifikaci, z níž tatarsko-osmanská vojska podnikala loupeživé výpravy, si nevybral náhodou. Její strategická poloha byla cestou k takzvanému jižnímu moři. Na jednání ve Stremských Karlovicích v důsledku nevládného poměru spojenců a střetu zájmů s Anglií car sice nedosáhl práva

² Muslimská duchovní instituce a státní útvar. V letech 1517–1923 byl chalífát užíván jako souhrnný název pro Osmanskou říši, v jejímž čele stál sultán jako nejvyšší duchovní autorita říše. HITZEL, Frédéric, *Osmanská říše 15.–18. století*, Praha 2002, s. 83–84.

³ BOLDYREV, Alexandr Nikolajevič, GUBER, Alexandr Andrejevič a kol., *Novověké dějiny orientálních zemí. Díl 1.*, Praha 1961, s. 52.

⁴ VLČEK, Radomír, *Kapitoly z ruských dějin 18. století. Geneze a vývoj ruského impéria*, Brno 2014, s. 39.

⁵ AKSAN, Virginia, *An Ottoman Statesman in War and Peace. Ahmed Resmi Efendi 1700–1783*, New York 1995, s. 43–44.

⁶ AGADŽANOV, Sergej Grigorijevič, SACHAROV, Andrej Nikolajevič, *Krym. Prošloje i nastojaščoje*, Moskva 1988, s. 28.

obchodní plavby po Černém moři, nicméně Azov si podržel a také stabilizoval hranici na řekách Dněpr a Don. Samotná cizí přítomnost poblíž „vnitro-tureckého jezera“ stále znepokojovala zemi půlměsíce, a tak nepovažovala následující mír uzavřený v Konstantinopoli na prahu 18. století za konečné řešení.⁷

Četné vojenské úspěchy Ruska v předchozích válkách jednoznačně přispěly ke zvýšení odstředivých snah balkánských národů pod tureckou nadvládou. Petr I. se od počátku roku 1700 snažil delegovat do role ochránce křesťanské víry a provoláními k podrobeným národům podnítit vzpoury v Moldavsku a Valašsku.⁸ Přestože se jeho zájem soustředil především na oblasti poblíž Černomoří, největší razanci mělo povstání v Černé Hoře. Ačkoli všechny lidové bouře byly v letech 1710–1711 Turky krvavě potlačeny, touto strategií se carovi podařilo vyvolat afinitu ortodoxních národů k Rusku.⁹ Na jejím základě postavila svoji politiku vůči Osmanské říši i Kateřina II. (1762–1796).

Nelze se tedy divit, že obdobně jako sultán Ahmed III. (1703–1730) měly obavy ze sílícího vlivu petrohradského dvora i námořní mocnosti. Francie a Anglie, od roku 1707 Velká Británie, se snažily přimět Vysokou Portu¹⁰ k vyhlášení války Rusku, protože jakékoliv vychýlení *statutu quo* znamenalo ohrožení jejich obchodních zájmů s Levantou. Švédsko přislíbilo Portě vojenskou pomoc. Válka, jež byla Petrovi I. v roce 1710 vnucena, pro něj neskončila úspěšně. Car byl osmanskou armádou zatlačen k řece Prut a o rok později přinucen podepsat mírovou smlouvu, na jejímž základě se musel vzdát Azova a pozastavit jakékoliv snahy o ruskou ofenzivní politiku vůči sultanátu.¹¹ Vzhledem ke skutečnosti, že car se téměř ocitl v tureckém zajetí, byly podmínky mírné. Vysoká Porta ve skutečnosti nejevila zájem o dobývání odlehlých a jen stěží kontrolovatelných území na sever od Černého moře, zadostiučiněním pro ni bylo posílení tamějších držav okolo tatarského prstence a znovuzískání azovské citadely.¹²

Spory, které nastaly při plnění podmínek „Prutského“ míru, nestabilita na hranicích a především nutnost odvrátit pozornost od interních problémů Osmanské říše přivedly Konstantinopol v roce 1735 k vyhlášení nové války Petrohradu. Otázka přístupu k Černému moři se stala v tomto střetu pouze vrcholem pomyslného ledovce,

⁷ PALMER, Alan, *Úpadek a pád Osmanské říše*, Praha 1966, s. 27–31.

⁸ NOVIČEV, Aron Davidovič, *Rossija i balkanskij vopros. Iz istorii rusko-balkanskich političeskich svjazej v XIII. veka*. In: *Vestnik Moskovskogo Universiteta. Istorija* 4, 1978, 3, s. 41.

⁹ BOLDYREV, GUBER, s. 53.

¹⁰ Vysoká porta (*Bâb-ı Âli*) bylo označení pro vládu Osmanské říše jako nejvyššího exekutivního a administrativního orgánu. PALMER, s. 38.

¹¹ AGADŽANOV, SACHAROV, s. 29.

¹² LONGWORTH, Philip, *Dějiny impéria. Sláva a pád ruských říší*, Praha 2008, s. 156–157.

neboť Rusko carevny Anny Ivanovny (1730–1740) bylo v téže době zapleteno do války o polské dědictví¹³ a k trpkosti vlastních neúspěchů na turecké frontě přispěly i drtivé porážky spojeneckých vojsk habsburské monarchie, která tehdy byla ruským spojencem. Ruská armáda sice podnikla expanzi na území Krymského chanátu a zprvu se jí podařilo dobýt Bachčisaraj, ale jednotky decimované epidemií musely být staženy.¹⁴ Rovněž pokus o udržení pevnosti Očakov nelze hodnotit jako zdařilý.¹⁵ Celková válečná vyčerpanost donutila carevnu uzavřít se sultánem nevýhodnou mírovou smlouvou, na jejímž základě Rusko získalo pouze azovskou citadelu, avšak za příslibu stržení celého opevnění.¹⁶

Není pochyb o tom, že Bělehradský mír ujednaný pod taktovkou Francie roku 1739 skončil pro Petrohrad ponížením a fakticky nezměnil *status quo ante bellum*. Přesto odhalil sílicí válečný potenciál Ruska a přiblížil ruské vládce k proniknutí k Černému moři. Vojenské neúspěchy habsburské monarchie na Balkánském poloostrově navíc přispěly ke sblížení pravoslavného balkánského obyvatelstva s Ruskem a do jisté míry předurčily sled událostí v další rusko-turecké válce z let 1768–1774.¹⁷

2. 2 Zahraniční politika Osmanské říše

Plnění podmínek Bělehradského míru přineslo zásadní obrat v politice Osmanské říše. Vysoká Porta totiž vnímala znovuzískání oblasti severního Srbska a západního Valašska jako satisfakci, která učinila přítrž dobovačným válkám za západními hranicemi země. Smír kontrahovaný roku 1746 mezi sultánem Mahmudem I. (1730–1754) a Šáhem Nádirem (1736–1747) také stabilizoval situaci i na turecko-perském pomezí.¹⁸ Nebyla náhoda, že po více než dvě následující desetiletí neprobíhala podél jedné či druhé hranice tohoto mnohonárodnostního státu válka. Celková vyčerpanost říše totiž donutila vládu v Konstantinopoli upustit od válečných plánů a obrátit svoji pozornost k vnitropolitickému dění.¹⁹

Kvůli stále hlasitější kritice poměrů v Osmanské říši ze strany nemuslimského obyvatelstva vydal sultán Osman III. (1754–1757) na sklonku své vlády ferman, podle něhož došlo ke zrovnoprávnění křesťanů, pravoslavných a Židů s muslimy na svatých

¹³ SKŘIVAN, Aleš, *Evropská politika 1648-1914*, Praha 1999, s. 48.

¹⁴ LONGWORTH, s. 169.

¹⁵ VLČEK, s. 104.

¹⁶ ŠVANKMAJER, Milan, VEBER, Václav, *Dějiny Ruska*, Praha 1995, s. 154–155.

¹⁷ AKSAN, Virginia, *Ottomans and Europeans. Contact and Conflict*, Istanbul EPUB 2004, s. 163–165.

¹⁸ PALMER, s. 47.

¹⁹ AKSAN, *Ottomans and Europeans*, s. 130.

místech v zemi.²⁰ Přestože měl tento dekret stabilizovat vnitřní poměry v sultanátu, jeho uvedení do praxe bylo na počátku šedesátých let 18. století zastíněno separatistickými snahami místních pašů.²¹ Necitlivé vojenské zásahy turecké armády při potírání rebelií v oblasti Moldavska i Valašska však způsobily odchod mnoha křesťanských obyvatel na Ukrajinu.²² Skutečnost, že toto území bylo pod přímou správou Petrohradu, jen nadále zostřovala rusko-turecké vztahy. Carevna Alžběta Petrovna (1741–1762) ani Kateřina II. nehodlaly vyhovět požadavkům Vysoké Porty na ukončení této imigrační politiky a nadále poskytovaly útočiště především Rumunům, Srbům, Řekům, Bulharům či zjevným nepřátelům Vysoké Porty. Vlivem vnitřní desintegrace a vzrůstu moci vojenských elit nebyla moc sultána zdaleka tak pevná, jak tomu bylo u absolutních panovníků té doby. Nový sultán Mustafa III. (1757–1774) zastával názor, že zavlečení do jakékoliv války, z níž by nevyšel jako vítěz, by mohlo znamenat rozvrat v zemi a jeho vlastní pád.²³

Sultán se proto v průběhu Sedmileté války (1756–1763) snažil o udržení přátelských diplomatických vztahů a do konfliktu hodlal vstoupit pouze v koalici s jinou velmocí. Mocenské přeskupení sil v Evropě totiž ukázalo, že dosavadní turecká politika založená pouze na konvencích obchodního charakteru byla nedostatečná. Pařížský kabinet se však odklonil od možnosti uzavření defensivní aliance s Portou, na místo toho roku 1756 stvrdil obranný svazek s úhlavními nepřáteli Konstantinopole: Habsburskou monarchií a Ruskem.²⁴

Mustafa III. v zahraničně-politických otázkách výhradně důvěřoval svému velkovezírovi²⁵ Kocovi Mehmedu Ragipu Pašovi.²⁶ Velkovezír spatřoval možnou spolupráci pouze v alianci s Pruskem, neboť francouzským diplomatům v Konstantinopoli již nedůvěřoval a jakákoliv turecká účast v alianci bok po boku

²⁰ DUMPER, Michael, STANLEY, Bruce, *Cities of the Middle East and North Africa. A Historical Encyclopedia*, Santa Barbara 2007, s. 209. Turečtí diplomaté chtěli ferman zahrnout do znění rusko-turecké mírové smlouvy z roku 1774. NOVIČEV, s. 49.

²¹ Označení pro vládců provincií (pašalíků), vysoké hodnostáře či vojenské velitele. BOLDYREV, GUBER, s. 60–61.

²² Od roku 1764 se jednalo o Malorusko. ŠVANKMAJER, VEBER, s. 190.

²³ NOVIČEV, s. 44.

²⁴ BACHRUŠČIN, Sergej Vladimirovič, CHVOSTOV, Vladimir Michajlovič a kol., *Dějiny diplomacie. Díl 1.*, Praha 1961, s. 282.

²⁵ Velký vezír zastával funkci předsedy vlády (*Dîvânu*) v Osmanské říši, ministra zahraničních věcí a nejvyššího velitele armády. Ačkoli hlavní slovo měl vždy sultán. Více viz HITZEL, s. 85–86.

²⁶ Za vlády Mahmuda I. (1730–1754) byl Mehmed Ragip Paša jmenován do funkce gubernátora v Egyptě, Bagdádě, Damašku a v Aleppu. Často je často považován za hlavního protagonistu mírové politiky v průběhu Sedmileté války. Více AKSAN, *An Ottoman Statesman in War and Peace*, s. 64–66. Francouzský orientalista Frédéric Hitzel, Ragiba Pašu dokonce označuje v letech 1756 až 1763 jako „skutečného vládce“ sultanátu. HITZEL, s. 261.

s Romanovci či Habsburky nemohla být Vysokou Portou akceptována. Na druhé straně Mustafa III. obdivoval vojenské umění krále Fridricha II. (1740–1786) a od případné spolupráce s Berlínem si sliboval reformu armády podle pruského vzoru a válečné subsidie. V roce 1760 raději ustoupil od svých záměrů na jakoukoliv alianci, jelikož by musel čelit válce na dvou frontách se silnými soupeři, jimiž rakouští a ruští vojáci bezesporu byli. Tuto sultánovu domněnku utvrzovaly i zprávy o špatné bojeschopnosti vlastní armády.²⁷ Proto v témže roce podepsal s Pruskem pouze smlouvu o přátelství a obchodu.²⁸

Náhlé ukončení ruské účasti v Sedmileté válce roku 1762 se promítlo i do rusko-tureckých vztahů. Představa o sblížení zahraniční politiky těchto dvou států se stala po červnovém převratu v Rusku a nástupu Kateřiny II. na trůn zcela iluzorní. S ruskými zásahy do polských záležitostí²⁹ přímou úměrou sílila i moc proválečné kliky u sultánova dvora. Polsko totiž sloužilo jako nárazníkový stát Osmanské říše a jako bariéra ochraňovalo sultanát vůči pronikání ruského vlivu. Zachování územní celistvosti Polsko-litevské unie tudíž mělo pro zemi půlměsíce takřka klíčový význam.³⁰ Mezi lety 1763 až 1768 ještě neměli turečtí hodnostáři pocit důvěry v připravenost vlastních ozbrojených sil na válečný konflikt, a proto se uchýlili pouze k četným protestům a prostřednictvím tajné diplomacie podporovali protiruské kliky v Polsku. Na druhé straně se nechtěli smířit s myšlenkou, že by se Polsko mělo stát ruským protektorátem, a začali hledat proti ruské politice spojení.³¹

Francouzský ministr zahraničí, Étienne de Choiseul se obával ruské rozpínavosti a do „jižního systému“, jehož byl architektem, plánoval začlenit Osmanskou říši, Švédsko i Polsko. Rakouská panovnice Marie Terezie (1740–1780) si nepřála zavléci svoji zemi do nové války s Ruskem, a tak francouzskému králi Ludvíkovi XV. (1722–1774) nezbývalo nic jiného, než polskou otázku řešit diplomatickou cestou a ambicím Kateřiny II. vzdorovat skrze rusko-turecký konflikt.³² Choiseul hodlal prostřednictvím chargé d'affaires v Konstantinopoli, Charlese Gaviera Vergennese, poskytnout Vysoké Portě materiální pomoc, vojenské školitele a značný finanční obnos za podmínky

²⁷ V roce 1763 byla jednání na defenzivní turecko-pruský spolek obnovena, avšak bez výsledku. AKSAN, *An Ottoman Statesman in War and Peace*, s. 62–66.

²⁸ Ratifikace smlouvy Vysokou Portou proběhla až v roce 1761. BOLDYREV, GUBER s. 60.

²⁹ Polská problematika bude podrobněji rozebírána v kapitole 2. 3.

³⁰ SERCZYK, Wladyslaw, *Kozaczyzna zaporoska w czasie wojny rosyjsko-tureckiej 1768–1774*. In: *Przeglad Historyczny* 68, 1977, 1, s. 31–32.

³¹ KODET, Roman, *Česma 1770*. In: *Historický obzor* 22, 2011, 3–4, s. 90.

³² SAUTIN, Viktor, *První dělení Polska*. In: *Historický obzor* 21, 2010, 2, s. 5.

turecké intervence v Polsku. Vytrvalým oponentem Vergennesovi na sultánově dvoře byl i Alexej Michajlovič Obreskov. Ruský zmocněnec nešetřil penězi při uplácení tureckých byrokratů, aby je udržel nejen co nejdále od polských záležitostí, ale především v protiválečné náladě.³³ Avšak události roku 1768 Mustafu III. definitivně přiklonily k válečné straně.

Důležitou úlohu při tureckém rozhodování o vstupu do války sehrály i četné audience polské šlechty v Konstantinopoli a Bachčisaraji. Polsko totiž stálo v roce 1768 na pokraji občanské války a situace se od počátku nejevila pro odpůrce ruské politiky příznivě. V únoru polský maršál Michał Krasiński nabízel za tureckou intervenci v Polsku nejen svoji armádu, ale i ukrajinské Podolí.³⁴ Zvěsti o ruském upevňování hranic v těsné blízkosti tureckého panství a skutečnost, že carevnina armáda se stále více přibližovala při potlačování polského odporu k hranicím Osmanské říše, jen přilévala pomyslný olej do ohně. Na naléhání hodnostářů Vysoké Porty nechal sultán povolát zpět do funkce krymského chána Kirima Giraje, jenž se netajil svými antipatiemi vůči Rusku a neprodleně začal s přípravami na válku.³⁵ Není divu, že rusko-turecký konflikt se proto stával pouze otázkou času.

2. 3 Zahraniční politika Ruska

Sedmiletá válka posílila postavení Ruska na mezinárodní scéně a učinila z něj jednoho z dominantních hráčů v Evropě. Od nástupu k moci se Kateřina II. snažila vyvarovat chyb svého předchůdce a manžela Petra III. (1762), kterého přílišná inklinace k Prusku připravila o trůn.³⁶ Ruská panovnice již nechtěla být „u nikoho ve vleku“,³⁷ z tohoto důvodu zahraniční politiku postavila na sledování „skutečných“ ruských zájmů. Proto se odklonila od defenzivního kurzu vůči Osmanské říši a hodlala připojit část jejího území k Rusku. Mladá carevna potřebovala vzhledem ke svému vratkému postavení úspěchy a věřila, že její vláda se bude upevňovat společně se vzrůstající prestiží.³⁸

³³ ČERKASOV, Petr Petrovič, *Francija i rusko tureckaja vojna 1768–1774*. In: Novaja i Novejšaja Istorija 1, 1996, s. 50–51.

³⁴ V letech 1672–1699 bylo Podolí součástí Osmanské říše. DAVIES, Brian, *The Russo-Turkish War, 1768–1774. Catherine II and the Ottoman Empire*, London EPUB 2016, s. 114–115.

³⁵ V úřadě krymského chána v letech 1758–1764 a 1768–1769. Roku 1764 byl Kirim Giraj sesazen sultánem, neboť měl v úmyslu do Polska vojensky intervenovat se svojí vlastní armádou. Tato skutečnost byla v nesouladu s instrukcemi Vysoké Porty. KOŁODZIEJCZYK, Dariusz, *The Crimean Khanate and Poland-Lithuania. International Diplomacy on the European Periphery (15th–18th Century)*, Leiden 2011, s. 205–206.

³⁶ STELLNER, František, *Rusko a střední Evropa v 18. století*, Praha 2011, s. 93.

³⁷ BACHRUŠČIN, CHVOSTOV, s. 304.

³⁸ MASSIE, Robert, *Catherine the Great. Portrait of a Woman*, New York, 2011, s. 303–305.

Situace mezinárodní scéně vyklonila na podzim 1763 misky vah ve prospěch Ruska. Když Kateřina II. obdržela v říjnu zprávu, že zemřel polský král a saský kurfiřt August III. (1733–1763), rozhodla se získat v polsko-litevské unii rozhodující vliv. V tomto kurzu carevnu utvrzoval i vicekancléř Nikita Ivanovič Panin. Tento obratný politik byl přesvědčen o nezbytnosti pruské pomoci při volbě nového polského panovníka. Panin spojení s Fridrichem II. plánoval jako základ „severního systému“ zaměřeného proti křesťanskému svazku států Francie, Španělska, habsburské monarchie a obzvláště vůči muslimské Osmanské říši. Rusko se mělo spojit s Pruskem, Velkou Británií, Dánskem, Švédskem a Polskem. Ačkoli se Paninovi nepodařilo zcela realizovat svoji koncepci,³⁹ jeho vize se stala alfou i omegou ruské zahraniční politiky,⁴⁰ což bylo v ostrém rozporu se zájmy Francie, která do habsbursko-bourbonského svazku plánovala přičlenit právě i Polsko-litevskou unii.⁴¹

Pro správné pochopení událostí, které vedly k vypuknutí rusko-turecké války, je nezbytné krátce představit vnitropolitickou situaci Polska. Během Severní války (1700–1721) se Polsko stalo hlavním evropským bojištěm a po tomto konfliktu zůstalo vyčerpaným státem, jehož osud závisel na okolních mocnostech, jmenovitě na Rusku, Osmanské říši, Prusku a habsburské monarchii. Důvodem politického úpadku se stala především archaická ústava opírající se o *liberum veto*⁴² a skutečnost, že Polsko nedisponovalo dostatečně bojeschopnou armádou. Přestože v polském sejmu a mezi evropskými státy existovala všeobecná shoda, že králem by se měl stát Polák (*Piast*), představy o jeho osobě se lišily. Carevnina volba pro zchudlého šlechtice Stanislava Augusta Poniatowského, stolníka litevského a příbuzného vlivného rodu Czartoryských, byla pouze čistým kalkulem, za nímž se skrývaly její vlastní velmocenské ambice.⁴³ Proto v tajné instrukci oznámila svému velvyslanci v Polsku, Hermanu Karlu Keyserlingkovi, že na zabezpečení královských voleb bude na hranicích připraveno 30 000 vojáků a dalších 50 000 mužů bude v záloze.⁴⁴

Francie a habsburská monarchie naopak prosazovaly na uvolněný polský trůn jednoho ze synů Augusta III.⁴⁵ Když se roku 1763 sultán Mustafa III. dozvěděl

³⁹ STELLNER, s. 93.

⁴⁰ SKŘIVAN, s. 119.

⁴¹ ČERKASOV, s. 50.

⁴² Princip, který umožňoval jedinému poslanci prostřednictvím práva veta zrušit usnesení poslanců ve sněmu (*sejmu*). Více viz JUSUPOV, Radimovič, *Polskii vopros v Politike Rossii nakanune russko-turetskoj vojny 1768–1774*. In: Vestnik Moskovskogo Universiteta. Istorija 8, 1980, 3, s. 40.

⁴³ SAUTIN, s. 1–2.

⁴⁴ MASSIE, s. 303–305.

⁴⁵ Po smrti Fridricha Kristiána v roce 1763 se jím měl stát jeho bratr princ Xaver. SAUTIN, s. 5.

prostřednictvím Vergennese, že ruská strana podporuje Poniatowského, nechal vyslat tureckého emisara do Petrohradu s protestní nótou, v níž ostře odmítal ruský návrh polského krále. Důvodem nebyla osoba Stanislava Poniatowského,⁴⁶ nýbrž skutečnost, že ruský kandidát na polský stolec byl svobodným mužem, jehož mohla carevna kdykoliv pojmout za manžela. Jinými slovy s pomocí sňatkové politiky mohla Kateřina II. získat celé Polsko. Protestní hlasy utichly poté, co Poniatowski vydal veřejné prohlášení, že jeho chotí se stane polská katolička a volbu posvěť sejm.⁴⁷

Poniatowski se mohl spolehnout nejen na podporu Ruska, ale také Pruska. Obě mocnosti dokonce v březnu 1764 uzavřely spojenectví s cílem prosadit společného kandidáta za každou cenu, a to i s pomocí vojenské síly.⁴⁸ Ruský státník Panin do smlouvy zahrnul i odstavec o subsidiích. V případě, že by byl jeden ze států napaden jiným státem, měl od toho druhého získat finanční podporu čítající 400 000 rublů ročně. Pokud by byl napaden dvěma státy, měla mu být poskytnuta i vojenská pomoc, jež čítala na 10 000 vojáků pěchoty a 2000 jezdců. Nutno podotknout, že smlouva byla ze strany Fridricha II. naplněna pouze částečně. Pruský panovník po vyhlášení války Osmanskou říší otálel s vyplácením válečných subsidií, neboť byl přesvědčen, že tato válka není Berlínu nikterak užitečná.⁴⁹

Smlouva z roku 1764 uvrhla Polsko do sevření ze dvou stran a v souladu s jejím zněním probíhala volba polského krále za dozoru 14 000 ruských vojáků.⁵⁰ Dne 25. listopadu byl Poniatowski korunován jako Stanislav II. August (1764–1795), ale jeho moc byla limitována ruskými zájmy a skutečným vládcem Polsko-litevské unie se stal petrohradský kabinet. Za důkaz budiž považováno, že roku 1768 byla podepsána rusko-polská smlouva, na jejímž základě se stalo de facto Polsko ruským vazalem.⁵¹

Kateřina II. rovněž doufala, že si zrovnoprávněním disidentů čili jinověrců v katolickém Polsku spřizní Velkou Británií, se kterou ji pojil společný nepřítel, a to Francie. I když všechna jednání o defenzivní alianci ztroskotala, roku 1766 došlo k uzavření obchodní smlouvy,⁵² která během rusko-turecké války zajistila Rusku nejen materiální pomoc, ale i důstojníky, instruktory a stavbaře lodí. Na druhé straně jakékoliv pokusy o zrovnoprávnění disidentů jednoznačně přispěly ke zvýšení

⁴⁶ DAVIES, s. 16.

⁴⁷ KAUSOVÁ, Gina. *Kateřina Veliká. Osvícená panovnice největší říše světa*, Praha 1998, s. 23.

⁴⁸ MADARIAGA, Isabel de, *Russia in the Age of Catherine the Great*, New Haven EPUB 2002, s. 196–197.

⁴⁹ MASSIE, s. 304–306.

⁵⁰ MADARIAGA, s. 192.

⁵¹ Ve smlouvě se Kateřina II. prohlašovala „za ochránkyni“ Polska. SKŘIVAN, s. 118–120.

⁵² BACHRUŠIN, CHVOSTOV, s. 305.

protiruského odporu v Polsku. Situace v zemi eskalovala roku 1768 v souvislosti s činností Barské konfederace,⁵³ proti které Petrohrad vyslal 27 000 vojáků.⁵⁴

Důvodem ke konfliktu s Ruskem však nebyla pro sultána polská občanská válka, nýbrž skutečnost, že při pronásledování ustupujících barských konfederátů pronikli ruští kozáci devět kilometrů za poslední hraniční kámen jeho panství a vyplenili město Balta v Besarábii.⁵⁵ Poté, co byl o těchto událostech informován, povolal ruského vyslance. Na audienci bylo Obreskovi sděleno, že v Baltě ruská armáda prolila krev mnoha nevinných muslimů. Petrohradský zmocněnec musel uznat, že Rusko porušilo svým jednáním znění rusko-turecké mírové smlouvy z roku 1739, podle níž společné hranice měly zůstat po deset kilometrů na obou stranách demilitarizovány. Na základě těchto výtek udělil velkovezír Silahdar Hamza Paşa ultimátum. Rusko mělo s okamžitou platností stáhnout všechny své jednotky z Polsko-litevské unie a dále již nesmělo jakkoliv zasahovat do jejích interních záležitostí.⁵⁶ Obreskov tyto požadavky na místě odmítl s odůvodněním, že jsou pro ruskou stranu neakceptovatelné. Dne 6. října roku 1768 byl proto na osobní příkaz sultána zatčen a uvězněn v konstantinopolském Hradu sedmi věží (Yedikule). Tento akt, založený na pradávnej turecké tradici fakticky znamenal, že Vysoká Porta vypověděla Rusku válku.⁵⁷

⁵³ Ozbrojený spolek protirusky orientované šlechty v Polsku. Pojmenovaný podle ukrajinského města Bar. Založen jako protipól proruské Radomské konfederace. Mezi jeho primární cíle patřilo oprostít Polsko od ruského vlivu a navrátit státu plnou suverenitu. Podporovala ho nejen Francie, ale i Osmanská říše. SAUTIN, s. 7–8.

⁵⁴ DAVIES, s. 21.

⁵⁵ Samotné město bylo rozděleno řekou Kodymou mezi tureckou Baltu a polský Józefgród. SERCZYK, s. 31–32.

⁵⁶ NOVIČEV, s. 44.

⁵⁷ ČERKASOV, s. 53.

3. Průběh války

3. 1 Přípravenost na válku

Absolutistická vláda ruských panovníků, kteří disponovali vlastními silami, vedla k přirozené podřízenosti ruské aristokracie. Zdánlivě neomezený carský absolutismus byl však limitován vůlí gardy. Oproti tomu moc sultána nebyla neomezená, ale založena na feudálním sipáhjsko-timárském systému, v němž spočívala vojenská i politická síla země. Turecká pravidelná armáda se skládala z místních jednotek sipáhijů, čili kavalerie. Tato muslimská šlechta neměla pouze vojenské postavení, ale zastávala i funkci územně správní. Třebaže jejich léna byla pouze zapůjčena sultánem, a tudíž si své postavení museli v bojích zasloužit, vlivem udržování vlastních armád rostla moc těchto elit a neochota posílat svá vojska do rusko-turecké války.⁵⁸ Rozklad feudálního systému především v 18. století napomohl i k oslabení válečného odhodlání janičářů. Tato kdysi elitní pěchota představovala sultánovu moc, jejíž doplňování s pomocí daně (*deviširme*) z „duší“ křesťanského obyvatelstva ustalo v polovině 17. století, se přetvářela v nedisciplinovanou a politickou vrstvu. Islámská aristokracie si vojenské posty⁵⁹ tradičně zakupovala a služba státu byla doživotní, oproti tomu ruští šlechtici sloužili u gardových pluků zpravidla patnáct let a jejich kariérní růst stoupal ruku v ruce s jejich úspěchy na bitevních polích. Ostatní vojenské jednotky (Alžířanů, Albánců, Egyptanů, Syřanů a Tatarů) nebyly pravidelné a jejich správa podléhala vazalům sultána.⁶⁰

Přirozenou snahou Mustafy III. proto bylo posílit svoji moc a obnovit tak slávu Osmanské říše, jejíž bohatství získávali jeho předchůdci z četných územních expanzí. Turecký panovník obdivoval pruské a francouzské jednotky, vyslal na starý kontinent své emisary s cílem vytvořit z jednotek sipáhijů a janičářů armádu evropského typu. Vyslyšel především výhodné nabídky z Francie. Konvencemi z let 1764 a 1767 sultanát

⁵⁸ ÁGOSTON, Gábor, MASTERS, Bruce, *Encyclopedia of the Ottoman Empire*, New York 2009, s. 16.

⁵⁹ Velkovezír nebyl pouze politikem, ale i serakserem, čili velitelem pozemních vojsk. Paša, aga (velitel sipáhijů nebo janičářů) a bej stáli v turecké nomenklatuře v přibližně stejné úrovni jako vezír Vysoké Porty, ale o stupeň níže než velkovezír. Avšak časté střídání velitelů na postech způsobilo, že vojáci nechovali takovou autoritu k velení, jak tomu bylo u ruské armády, kde nejdůležitější roli sehrával polní maršál, poté sestupně druhý byl armádní generál, třetí nadporučík-generál. Dále generál-major, brigádní generál, plukovník, první major a druhý major. Pod nimi následovaly důstojnické hodnosti kapitána, kapitán-poručíka, poručíka a podporučíka. Funkce velkoadmirála, vrchního velitele námořních sil, odpovídala tureckému kapudanovi. PETROV, Andrej Nikolajevič, *Vojna Rossii s Tursiej i polskimi konfederatami 1769–1774*, Moskva EPUB 1964, s. 158.

⁶⁰ GEYLANI, Mehmed, *The Deterioration of the Ottoman Administration in the Light of the Ottoman Russian War of 1768–1774*, dipl., Ankara 2011, s. 56. Křesťanům bylo v sultanátu odepřeno nosit zbraň a válčit. Toto výsostné postavení zastávali pouze muslimové. PALMER, s. 46–47.

získal přes sto vojenských instruktorů a důstojníků, několik bitevních fregat, nová děla a palné zbraně.⁶¹ Povznést tureckou armádu na „ruskou“ úroveň měl i François Baron de Tott, vojenský instruktor, který byl povolán na Krymský poloostrov k výcviku Tatarů. V roce 1769 dospěl k závěru, že se vojska tatarského chána se nemohla spolehnout na vojenskou taktiku, ale pouze na „*vlastní horlivost a fanatismus*“.⁶² Nicméně o tři roky později zorganizoval nový útvar dělostřelectva s nižším početním stavem, ale s kvalitněji vycvičeným mužstvem a vyškolenými vojevůdci. Dále obnovil starou školu pro technické důstojníky založenou již Claudem Alexandrem de Bonnevallem.⁶³ Tento pokus však nepřinesl v posledních letech rusko-turecké války většího užitku, neboť od počátku se Francouzi netěšili v muslimské konzervativní společnosti velké autoritě, a to jak u velitelů, tak u vojáků. Vysoká Porta nechala sultána v nevědomosti o skutečném stavu armády. Problematika udržování a budování vojenské síly netkvěla pouze v neschopnosti reformovat armádu, ale též v opomíjení důkladné a dlouhodobé přípravy jednotek na cvičištích, ačkoli oba tyto faktory spolu úzce souvisely a zásadně ovlivňovaly dění na bitevních polích a výsledky celých tažení. Mobilizace probíhala jen velmi pomalu, vlivem korupce a laxnosti provinčních vládců se válečným materiálem a proviantem nepodařilo včas zaplnit pevnostní sklady. Finance vyčleněné ze státní pokladnice pro sultánovy síly mnohdy nekončily v kapsách žoldněrů, nýbrž u jejich velitelů. Dalším důležitým faktorem hovořícím v neprospěch vojenské připravenosti sultanátu byla skutečnost, že od roku 1747 až do vypuknutí rusko-turecké války neměla turecká vojska téměř žádné zkušenosti s evropskými armádami.⁶⁴

Třebaže se odhadovaný počet provinčních vojsk v 18. století byl 150 000 mužů, v roce 1768 sultánovy výzvy na mobilizaci vyslyšelo pouze 100 000 mužů z provinčních oddílů. Pravidelnou armádu v prvním roce války utvářelo 10 000–12 000 janičářů a 12 000–15 000 sipáhijů. Nepostradatelnou složku sultánových sil zastupovali také Tataři. Baron de Tott odhadoval, že chánova vojska čítala 120 000 mužů. Naproti

⁶¹ PETROV, s. 249–251.

⁶² DAVIES, s. 33–35. Převládající ruský taktický model představoval pěchotu uspořádanou do dvou nebo třech řad složenou ve čtvercových formacích (karé). Tak, aby byla maximalizována palebná síla na všech frontách. Čelo a křídla, zajišťovalo dělostřelectvo se střelci, zatímco jízda vyplňovala mezery mezi regimenty. Turečtí vojevůdci se snažili prudce pronikat do nepřátelských uskupení jako klín, utvořit v nich mezeru a tím prolomit linii. AKSAN, *Ottomans and European*, s. 175.

⁶³ Sultán Mahmud I. pozval do Konstantinopole francouzského školitele *Clauda Alexandra, barona de Bonnevala*, aby zde založil inženýrskou školu, pozdvihl dělostřelectvo a rozvinul výrobu palných zbraní v Uskadaru. Jeho inovace sice přinesly své výsledky ve válce vedené proti Rusku a habsburské monarchii v letech 1736–1739, ale nesetkaly se s pochopením u konzervativních vrstev, zvláště u janičářů. PALMER, s. 46–47.

⁶⁴ DAVIES, s. 101–110.

tomu petrohradský kabinet roku 1769 do války s Osmanskou říší vyslal 47 000 pěšáků, 14 000 příslušníků pravidelné jízdy a 10 000 kozáků.⁶⁵

Rusové adoptovali zvláště pruské inovace na rozdíl od Osmanské říše, které, jak již bylo zmíněno, pomáhali francouzští odborníci. Ruská armáda se skládala z pravidelných sborů, založených na odvodových systémech rekrutů, jejichž služba vlasti trvala dvacet pět let. Ze Sedmileté války vyšlo Rusko s nejmenším počtem obětí ze všech zúčastněných států. Válečné zkušenosti z této války vedly Petrohrad k další rozsáhlé reorganizaci armády podle pruského modelu. Vláda založila v roce 1762 stálý generální štáb, mezi jehož stěžejní úkoly patřilo: vypracování strategií pro bojovou činnost vojsk, vzdělávání důstojníků, vedení válečného deníku a kartografických prací. Od nástupu carevny Kateřiny II. k moci bylo cílem vybudovat silnou armádu. Její armádní generál Petr Alexandrovič Rumjancev vydal roku 1770 spis „*Výkon služby*“, který sloužil jako oficiální řád ruských sil. Byla tak navýšen počet oddílů myslivců, jež rozšiřovala po šedesáti mužích každý pluk ruské armády. Toto navýšení stavů střelců se ukázalo v rusko-turecké válce jako stěžejní.⁶⁶

Rusko však zaostávalo za Osmanskou říší v oblasti válečného námořnictva. Carevnina flotila do roku 1768 měla pouze zkušenosti s plavbou v Baltském moři. O špatném stavu námořnictva svědčí i fakt, že při vojenské přehlídce se dvě plachetnice potopily. Z tohoto důvodu Kateřina II. nechala v roce 1766 vystavět nové válečné loďstvo. Ovšem i tři roky poté přetrvávaly operační potíže.⁶⁷ Na druhé straně lodě osmanské říše křižovaly vody Středomoří po několik století a kapitáni plachetnic byli zkušenými námořníci. V roce 1740 se řadila Osmanská říše se svojí flotilou mezi největší válečná námořnictva té doby. Ovšem zde je nezbytné podotknout, že Vysoká Porta všeobecně uvolňovala jen velmi málo prostředků na modernizaci loďstva,⁶⁸ a tudíž nedisponovala dostatkem vojensky vyškolených kapitánů plachetnic a lodivodů.

Na pomoc s reformami si ruská panovnice přizvala bezpočet evropských odborníků: od vojenských instruktorů po teoretické poradce. Naopak řadu Rusů vyslala na zahraniční stáže. Ke všeobecnému překvapení průměrně každý osmý důstojník sloužící v Rusku roku 1767 byl cizinec. Jednalo se o Skoty, Řeky, Iry, Dány, Italy,

⁶⁵ Jednalo se o žoldnéřskou nepravidelnou armádu a kastu bránící jižní hranice. AKSAN, *Ottomans and Europeans*, s. 167–180.

⁶⁶ GOTOVCEV, Alexej Ivanovič a kol., *Dějiny vojenského umění. Díl 1.*, Moskva 1954, s. 346–367.

⁶⁷ TARLE, Jevgenij Viktorovič, *Česmskij boj i pervaja russkaja ekspeditsija v Archipelag 1769–1774*, Moskva EPUB 1959, s. 29. LONGWORTH, s. 169–170.

⁶⁸ KODET, s. 90.

Rakušany, především však Angličany a Němce.⁶⁹ Jen v okolí Petrohradu vzniklo šest nových vojenských škol s kasárnami. Podle pruského modelu ruská panovnice nechala zřídit i Státní radu,⁷⁰ která se zabývala doplňováním vojenských stavů a určovala strategické cíle pozemních sil v rusko-turecké válce. Do její agendy dále spadalo ubytování vojska, zajišťování pochodových tras, zbrojnic, skladů a zásobování armády s pomocí konvojů. Ty byly doprovázeny vojenskou osádkou a v Polských a Ukrajinských městech zřízena skladiště. Konvojů však nebyl dostatek a zásobování se často opozdilo. Ve srovnání s tureckými silami se nezmáhala v armádě taková korupce. Podle americké orientalistky Virginie Aksan do počátku sedmdesátých let vzniklo kombinací tvrdého vojenského výcviku, celkové reorganizace armády a nákupu moderních zbraní s evropskými poměry plně srovnatelné vojenské těleso, které jednoznačně převýšilo tureckou armádu, ne kvantitativně, ale kvalitativně.⁷¹

3. 2 Podunajská knížectví

Třebaže byla válka vyhlášena v říjnu roku 1768, první rusko-turecké střety lze datovat až na konec ledna roku následujícího, a to souvislosti s překročením hranic krymskými Tatary v čele s chánem Kirimem Girajem. Cílem chána nebylo pouze spojit se s jednotkami spřízněných Barských konfederátů v Kamenci Podolském, ale ubránit i strategicky cennou pevnost Chotin u řeky Dněstr.⁷² Na konci ledna však chán ve vojenském ležení u Bender zemřel a sultán na jeho místo zvolil Devleta IV. Giraje, kterého turecký státník Ahmed Resmi Efendi označoval za „zlotřilce“⁷³. Právě jeho nerozhodné pokyny oslabily tatarskou armádu zevnitř a vlivem nedostačujících zásob se ve formacích zmáhala častá deserce.⁷⁴

V roce 1769 rovněž Petr Alexandrovič Rumjancev „sršel“ kritikou za přílišnou zdráhavost na účet Alexandra Michajloviče Golitsyna, velitele první armády. Nemohl mu odpustit, že při prvním i druhém pokusu o získání pevnosti Chotin nezabezpečil svým 33 700 mužům dostatek zásob a munice pro dlouhodobější obléhání, čímž odsoudil tažení k nezdaru. Carevna Kateřina II. proto Golitsyna pro přílišnou „liknavost“ odvolala a na jeho místo dosadila Rumjanceva, zkušeného generála, jenž v létě se svojí kavalérií i pěchotou posunul defenzivní hranici až na levý břeh řeky

⁶⁹ LONGWORTH, s. 170

⁷⁰ Někdy bývá Státní rada označována jako Válečné kolegium. MADARIAGA, s. 205.

⁷¹ AKSAN, *Ottomans and Europeans*, s. 175.

⁷² SERCZYK, s. 34.

⁷³ DAVIES, s. 177–179.

⁷⁴ Tamtéž, s. 119.

Bug.⁷⁵ Změna velitelů v ruských řadách se ukázala jako prozíravá. Na sklonku srpna odrazila divize v čele Petrem Ivanovičem Olitzem⁷⁶ regimenty Moldavanciho Paši u Kamence Podolského o více než dvojnásobné přesile. V první polovině září se tatáž vojska zmocnila téměř bez boje i pevnosti Chotin.⁷⁷ Stav obránců citadely popsal výstižně Ahmed Resmi Efendi: „*Vojáci byli velmi oslabeni a strádali hladem, nepřátelskou palbou a zimou, tudíž nikdo nechtěl (v pevnosti – poznámka B. M.) zůstat.*“⁷⁸

Překvapivě ani v roce 1769 Osmanská říše nezabezpečila infrastrukturu zásobování v Podunají a osmanská armáda proto musela být stažena do bulharských zimovišť. Oddíly Christophera von Stoffelna a Grigorije Alexandroviče Orlova tak postupně ovládly města Jasy, Bukurešť a Fokšany. Prvotním úkolem Rusů nebylo pouze udržet podunajská knížectví, ale rovněž šířit manifest Kateřiny II. vyzývající k protiturecké vzpouře v Moldavsku (Bogdan) i Valašku (Eflak). Zvláště sympatie pravoslavných obyvatel k Rusku rozšířily řady regimentů o dalších 6 300 dobrovolníků. V zimě Petrohrad znepokojily depeše oznamující propuknutí dýmějového moru a zvěsti o nedostatečné karanténě v Jasech i Fokšanech. Na jaře následujícího roku zemřelo v Podunají 1 500 Rusů.⁷⁹

Evropou se zvláště roku 1769 nesl známý bonmot Fridricha II., jenž se o rusko-turecké válce vyjadřoval jako o boji „*jednookého se slepým*“.⁸⁰ O ruských generálech prohlašoval, že postrádají zkušenosti nejen v obléhání, ale i v taktice. Oproti tomu turečtí velitelé měli znalostí ve vojenském umění ještě méně. Samotné výsledky rusko-turecké konfrontace v Podunají nebyly pro znesvářené strany ničím jiným než hořkým zklamáním a obě země si přály tuto válku ukončit. Nepochybným důkazem tohoto smýšlení bylo zplnomocnění velkovezíra Ivazzade Halila Paši a na straně druhé generála Rumjanceva k podpisu mírových smluv.⁸¹

V červnu roku 1770 se proto měla vojska chána Kirima Kaplana Gireje a Abdi Paši, moldavského velitele, spojit s hlavními silami velkovezíra. Avšak ráno 28. června

⁷⁵ GOTOVCEV, s. 354–355. Rumjancev se vyznamenal v bitvě u Kolbergu roku 1761.

⁷⁶ Faktické velení armády převzal až na počátku října.

⁷⁷ Odhadované turecké ztráty činily v bitvě 3 000 mužů, oproti sto ruským žoldněřům. PETROV, s. 246.

⁷⁸ AKSAN, *An Ottoman Statesman in War and Peace*, s. 147.

⁷⁹ Zavlečení moru do Moskvy si v letech 1770–1773 si vyžádalo více než 100 000 obětí. Na základě instrukce z roku 1770 došlo k posílení ruské armády o 43 000 nových rekrutů. Podle klíče, byl z každé 150 domácnosti odveden na bojiště jeden voják. O dva roky později se týkala „daň z duše“ každé 100 domácnosti, nově i Polska. DAVIES, s. 191–196.

⁸⁰ ŠVANKMAJER, VEBER, s. 197.

⁸¹ AKSAN, *An Ottoman Statesman in War and Peace*, s. 137.

byl jejich tábor u osady Rjabaja Mogila napaden nepřátelskými jednotkami. Především ruským velitelům Rumjancevovi, Nikolaji Vasiljevičovi Repninovi⁸² a Friedrichu Wilhelmu Bauerovi se podařilo v rozhodnou chvíli udržet formace pluků a přiblížit palebný dosah z dělostřeleckých baterií až k samotnému táboru. V tuto chvíli ovládla turecké vojáky panika a velitelé dali příkaz k ústupu. Jejich armáda ztratila 1 000 mužů, na ruské straně padlo 100 žoldnéřů. Rusové ovládli území horního toku řeky Prut, což jim umožnilo další postup. Jelikož nebylo dosaženo definitivního vítězství, nechal Rumjancev ustupující jednotky pronásledovat kavalérií. Od průzkumníků věděl, že se nepřátelská vojska utábořila na vyvýšeném svahu u řeky Larga (Falca) a další posily přicházely od Dunaje. Po zhodnocení těchto zpráv se rozhodl zabránit očekávanému spojení nepřátelských armád a v noci 7. července zaútočit. Během osm hodin trvajícího boje se Rusové přepravili na druhý břeh řeky Largy, obsadili tábor nepřítele a získali 33 děl.⁸³

Velkovezír Halil Paša mezitím shromáždil 100 000 jízdu a 50 000 pěchoty v táboře u řeky Kahul (Kagul) ve Valašsku. Po zprávách o prohře u řeky Largy se nevydal v čele pluků na pomoc k obležené posádce v pevnosti Bendery, jak původně zamýšlel, ale rozhodl se svými silami zaútočit na nepřátelské vojsko. V tomto přesvědčení vezíra utvrzovala možnost obklíčení ruského ležení u vesnice Grečeni. Kirimu Girejovi přikázal, aby připravil krymskou kavalérii k boji a v případě potřeby zaútočil na Rusy z týlu. Doufal tak v obdobné vítězství, jakého dosáhl jeho předchůdce Baltaci Mehmed Paša při obklíčení armády Petra I. v roce 1711. Své sbory soustředil poblíž řeky Kahul. V předvečer příprav na útok ale Rumjancev zaútočil s armádou na samotný turecký tábor. Velkovezír, jenž nebyl s praktikami pozemní války obeznámen, přenechal faktické velení svým agům a pašům. Osmanští velitelé mezi sebou nespolupracovali, vydávali často protichůdné rozkazy, což umožnilo nepřátelským vojskům postup až do tábora a rozhodně zvítězit. Bauerovy regimenty dále pronásledovaly ustupující jednotky až do osady Kartal u břehu Dunaje. Zde Rusové způsobili Turkům další těžké ztráty. V konečném důsledku si obě dvě bitvy vyžádaly životy 21 000 Osmanů. Oproti tomu ztráty Rusů nebyly vysoké, měli 1 500 mrtvých. Čtrnáct dnů po bitvě u Largy a Česmy, 21. července, v bitvě u Kahulu utrpěla turecká

⁸² KERSNOVSKIJ, Anton Antonovič, *Istorija ruskoj armii. Ot Narvy do Parizha 1700–1814*, Moskva EPUB 1992, s. 170. Repnin sloužil v letech 1763 až 1769 jako ruský velvyslanec v Polsko-litevské unii. Po vyhlášení války na funkci abdikoval a dobrovolně se účastnil rusko-turecké války. Jako generál se vyznamenal v bitvách u Largy i Kahulu. SAUTIN, s. 5–9.

⁸³ GOTOVCEV, s. 356.

armáda největší prohru v pozemní bitvě celé války.⁸⁴ Francie tak ztratila poslední naděje ve vojenskou sílu sultanátu. Nevyslyšela žádosti na zvýšení subsidií a naopak svoji podporu omezila pouze na diplomacii a vojenské školitele. Není divu, že Kateřina II. nechala Rumjanceva jmenovat polním maršálem.⁸⁵

Jedna z posledních tureckých držav, nacházející se jižně od Kišiněva, byla pevnost Bendery (Tighina). Petr Ivanovič Panin, velitel druhé armády, se rozhodl po více než měsíčním neúspěšném obléhání přejít do ofenzivy. V noci 15. září zaútočil se svými pluky a po dvanácti hodinách úporného boje kapitulovali zbylí obránci citadely. Jeho sbor přišel o 6 250 mužů. Avšak pro Vysokou Portu nebyla ztráta 5 000 vojáků zdaleka tak vysoká jako faktické pozbytí jednoho z posledních opěrných bodů na řece Dněstr.⁸⁶ Panin doufal v to, že bude odměněn za svůj čin hodností maršála, ale carevna Kateřina II. nesla s nelibostí, že ztratil jednu pětinu své divize. Obdobně „nedocenila“ příkaz na přesun většiny jednotek do zimoviště a generálovi vzkázala: „*Přijít o toliko mnoho a získat toliko málo, lepší bylo nezískat Bendery vůbec.*“⁸⁷ Dne 7. listopadu Panina nechala penzionovat, což se fakticky rovnalo jeho degradaci z funkce generála. Velení nad pevností převzal baron Otto Adolf von Weissman. Tento nadaný generálmajor uzavřel záhy s Canmambetem Bejem, vůdcem kmene krymských Nogajů, smlouvu o přátelství. Ta se v roce 1772 ukázala jako základ úmluvy o nezávislosti chanátu.⁸⁸

Jelikož Vysoká Porta nechala po tíživých prohrách stáhnout své síly do bulharských zimovišť, Rusové využili situace a získali menší fortifikace v blízkosti jezera Jampuh. Čtyři dny po dobytí Bender se Repninův oddíl zmocnil pevnosti Izmail a v srpnu se vzdali obránci Kilije. Právě její serkaser Muftí Efendi přesvědčil ke kapitulaci i posádku nevelké tvrze Akkerman. Obránci těchto dvou pevností nebyli zajati ruskými sbory, ale za „včasnou“ kapitulaci je nechal Repnin deportovat na jižní břeh Dunaje.⁸⁹ Poté co padla do ruských rukou i fortifikace Braila a Izmail, mohl vydat Rumjancev dlouho připravovaný manifest, v němž oznamoval „osvobození“ Valašska před Turky. Současně přislíbil, že „*kdo uteče pod ochranu ruských zbraní a podřídí se jim, tomu prokážeme dobrodiní. Zavazujeme se ochránit pravoslavné i muslimské*

⁸⁴ AKSAN, *An Ottoman Statesman in War and Peace*, s. 149–150.

⁸⁵ KERSNOVSKIJ, s. 173.

⁸⁶ PAPAVALASSOPOULLOS, KOSMAS, *Diplomatic, Ideological and Military Aspects of the Russo-Turkish war 1768–1774*, dis., Aberdeen 1997, s. 50–52.

⁸⁷ PETROV, s. 245.

⁸⁸ GEYLANI, s. 78.

⁸⁹ DAVIES, s. 153–154.

věřící“.⁹⁰ Tento krok sice získal podporu Rumunů, nikoliv však v takovém rozsahu, jakou očekávalo Rusko. Důvodem byly především obavy o jejich budoucnost a zvěsti o blížícím se konci války.⁹¹

Roku 1771 Státní rada určila jako primární cíl dobytí Krymského poloostrova. První armáda o 45 000 mužích neměla zastávat pouze defenzivní úlohu, nýbrž i získat některou z pevností na jižním břehu Dunaje, čili opěrný bod pro novou ofenzivu. S ohledem na skutečnost, že znovu dosazený velkovezír Muhsinzade Mehmed Paša veškerou pozornost soustředil na posílení obrany řetězce tureckých pevností po obou březích Dunaje,⁹² se stával tento úkol nelehkým a Petrohrad proto nemohl počítat s obdobnými vítězstvími na otevřeném bojišti tak jako v předchozím roce. Ostatně vezírovou snahou tudíž nebylo získat podunajská knížectví zpět, ale zabránit dalšímu ruskému postupu.⁹³

Jednou z posledních tureckých výsep ve Valašsku se stala Giurgiu. Tato pevnost nacházející se devadesát kilometrů od Bukureště se stala nejčtenějším místem rusko-tureckých konfrontací roku 1771. Pokud ji drželi Osmané, představovala vážnou hrozbu ohrožující všechna ruská dosud vydobytá území, ale pokud byla v ruských rukách, Turci ztratili jedno z nejpříhodnějších míst pro ofenzivu. V únoru se divizi Olitze podařilo této citadely zmocnit, ale na konci května padla opět do tureckých rukou. Ibrahim Abaza Paša, moldavský aga a velitel pevnosti Roščuk, chtěl tento úspěch rozšířit o další vítězství. Avšak při třech pokusech o ofenzivu na jižní straně Dunaje byly vždy jeho pluky odraženy Rusy. Rumjancev pověřil v srpnu Christophera von Essena, aby znovuzískal Giurgiu zpět. Poté co při obléhání přišel o pět svých nejlepších důstojníků a přes 700 mužů, stáhl svůj sbor zpět do Bukurešti. Poněvadž se množily zprávy o soustředění nepřátelských vojsk poblíž této pevnosti, polní maršál udělil souhlas k vyslání dalších posil na obléhání Giurgiu. V listopadu bylo po krátkém střetu před Bukureští jednotkami Rumjanceva zatlačeno 37 000 nepřátelské vojsko zpět za Dunaj. Tato situace bezesporu napomohla jednotkám Essena získat tento strategicky cenný hrad definitivně. Ruskou panovnici nepochybně potěšila i depeše od polního maršála, ve které psal, že k Weissmanovi se připojilo 16 000 Bulharů a mnozí z nich

⁹⁰ Ve valašském nevelkém městě Krajova, které rovněž ovládli Rusové, byla většina muslimských věřících. NOVIČEV, s. 49.

⁹¹ KERSNOVSKIJ, s. 180.

⁹² Na severním břehu Dunaje se jednalo o pevnost Giurgiu. Na opačné straně byly posílány jednotky pevností: Vidín, Nikopol, Sistov, Roščuk, Turtukaj, Hirsova, Tulča a Isakča. Tamtéž, s. 181.

⁹³ Tamtéž, s. 181–182.

chtěli „*pozvednout společně zbraně proti mohamedánům*“.⁹⁴ Jednu z nejvýznamnějších zásluh na přízni slovanských národů žijících na východě Evropy k Rusku ovšem nese Nazar Karazin, ruský agent, který v Bulharsku a Valašsku působil od roku 1769.⁹⁵

Velkovezír Muhsinzade Mehmed Paša měl rovněž svázané ruce v souvislosti s rozsáhlým povstáním Mamlúkú⁹⁶ v Egyptě. Zatímco se Petrohrad potýkal s nevolnickými bouřemi⁹⁷ na východě země, na obzoru se rýsovala i možná válka vedená proti Gustavovi III. (1771–1793). Švédský král se netajil svými antipatiemi vůči ruskému vměšování do vnitřních záležitostí své země, dokonce hrozil carevně Kateřině II. novou válkou.⁹⁸ Z těchto důvodů nedošlo po vyhlášení příměří (od května 1772 do března 1773) k významnějším rusko-tureckým střetům a klid zbraní byl skutečně dodržován. Pozornost ruských velitelů se soustředila zejména na výstavbu podunajské flotily, protože jejich protivníci měli jednu velkou devizu, a to více než dvě století zkušeností s plavbou po řece. V zimě roku 1773 si polní maršál v depeši adresované carevně postěžoval: „*Příměří netrvalo dlouho na to, abychom doplnili naše sklady zásobami, materiálem i municí. Nemáme dostatečný počet branců a postrádáme bojeschopné vojáky.*“⁹⁹ A pokračoval: „*Útoky (nepřátel - poznámka B. M.) a nemoci oslabily naši armádu.*“¹⁰⁰ Carevna nadále trvala na požadavku, aby maršál zaútočil na hlavní vezírova vojska a odvětila: „*Vy sám vydáte za dvacet tisíc mužů.*“¹⁰¹

Na rozdíl od Rumjanceva, turecká armáda netrpěla nedostatkem mužů, co se počtu týče, ale stále postrádala dostatek vycvičených vojáků a především zkušené velitele. Velkovezír Mehmed Paša soustředil zálohy vojsk v opevněném městě Šumla (Šumen) ležícím na strategickém silničním uzlu přibližně sto kilometrů od každé z pevností Silistra a Roščuk (Ruse). Z pohledu ruského velení skýtala Silistra výhodné podmínky pro vojenský transport i dlouhodobější ofenzivu. Z geografického hlediska byl tok Dunaje na tomto místě přerušen několika ostrovy. Rumjancev proto pověřil generála Ivana Petroviče Saltykova, aby provedl zastírací manévr v podobě útoku na město Turtukaj (Tutakan), který měl odvrátit pozornost tureckých velitelů od jeho

⁹⁴ PETROV, s. 246–247.

⁹⁵ TARLE, s. 32.

⁹⁶ Osmanská vojenská kasta.

⁹⁷ V letech 1773–1774 se stal vůdcem selského povstání Jemeljan Ivanovič Pugačov, který se ve válce účastnil bojů s Turky u Bender. Rozlohou povstání zachvátilo území srovnatelné se střední Evropou. V roce 1775 bylo povstání v Rusku potlačeno. ŠVANKMAJER, VEBER, s. 191–196.

⁹⁸ MADARIAGA, s. 227.

⁹⁹ DAVIES, s. 189–190.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 191–192.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 192.

vlastních vojenských operací u Silistry.¹⁰² V předvečer plánovaného ruského výpadu na město janičáři napadli tábořiště vojsk Alexandra Vasilijeviče Suvorova u Negojestského kláštera. Tento ambiciózní generálmajor využil příležitosti a vydal v noci 10. května rozkaz k odvetným opatřením. Jakmile jeho oddíly přeplouly na člunech přes Dunaj, setkaly se ostrou salvou z děl, ale ta postrádala v noci účinek. Nakonec se Suvorovovým vojákům podařilo přemoci dvě nepřátelská tábořiště u Turtukaje. Město bylo vypáleno a 187 bulharských rodin nechal Suvorov přepravit do osady Negojesti ve Valašsku. O svém úspěchu referoval polnímu maršálovi následovně: „*Sláva bohu, sláva Vám, Turtukaj pad' a já tam.*“¹⁰³ Především Saltykovova nerozhodnost vedla k tomu, že toto vítězství zůstalo ze strategického hlediska nevyužito.¹⁰⁴

Vzhledem k soustředěným bateriím na pravobřežním toku řeky se stala plavba po Dunaji pro Rumjancevovu divizi nelehkým podnikem. Jakmile v polovině června Weissmanův předvoj odrazil u Karakasu turecké jednotky a dobyl pevnost Hirsova, polní maršál zaujmul pozice poblíž Silistry. Z důvodu množících se zpráv o blížící se 30 000 armádě Ahmeda Paši však Rumjancev usoudil, že není možné nadále pokračovat v obléhání a zavelel k ústupu. K rozhodnému boji nedošlo, přesto Weissmanův oddíl při zastíracím manévru u obce Kūčūk-Kajnardži způsobil plukům Numana Paši těžké ztráty v podobě 5 000 mrtvých. V té době se generálmajorovi Suvorovovi podařilo úspěšně zaútočit na Turtukaj podruhé, tentokrát již s pověřením od Saltykova.¹⁰⁵ Na základě předchozích úspěchů byla obrana Hirsové svěřena právě Suvorovovi. Na počátku září nechal tento starý a stavbou chatrný kamenný hrad opevnit a postavit v okolí postavit reduty, které se ukázaly jako klíčové při odražení útoku 15 000 turecké armády. To byl poslední úspěch ruských sil v tomto roce.¹⁰⁶ Ruský zisk Turtukaje a Hirsové tak rozčeřil poněkud stojaté vody celého bojiště.

Carevna nebyla s „částečnými“ úspěchy na Podunajské frontě spokojena. V depeši dala polnímu maršálovi jasně najevo, že rozhodného „*útoků musí být v nejbližší době dosaženo, sic sultán k mírovému stolu nezasedne*“.¹⁰⁷ Mustafa III. nejevil zájem o jakékoliv otevření nových mírových rozhovorů v neprospěch chalífátu,

¹⁰² PETROV, s. 249.

¹⁰³ Jednalo se o slovní hříčku — Suvorovův sbor se zmocnil současně s Turtukajem osady Jatam, jejíž název ukrývá konec dvojverší. V bitvě u Negojesti 1200 padlo 1 200 Turků. OSIPOV, Kiril, *Suvorov*, Moskva 1950, s. 69.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 69.

¹⁰⁵ Velitel Mehmed Sari Paša v tábořišti zahynul a s ním více než 800 Turků. DAVIES, s. 197–198.

¹⁰⁶ Během pokusu o dobytí Hirsové Turci ztratili 1100 vojáků, zatímco Rusové 200 žoldnéřů. PETROV, s. 251–252.

¹⁰⁷ KERSNOVSKIJ, s. 175.

zvláště když byla po turecké intervenci stabilizována situace v Egyptě a ještě na podzim nechal velkovezír převelet část jednotek z Egypta na obranu bulharského území. Vysoká Porta totiž rychleji než ruská strana revitalizovala své jednotky a v roce 1773 se zlepšila i koordinovanost turecké obrany.¹⁰⁸

Když se Státní rada pokoušela přimět Rumjanceva, aby podruhé obléhal Silistru, rázně tuto možnost odmítl. Polní maršál, sám nemocen patrně malárií, plánoval skutečnou ofenzivu až na jaře roku 1774. V koncensu s požadavky Petrohradu faktické velení svěřil do rukou svých generálporučíků, z nichž Karel Karlovič Ungern a Saltykov společnými silami porazili nevelkou vojenskou skupinu u Manešti, deset kilometrů od fortifikace Roščuk. Zpráva o tom, že oddíly Ungerna padly do léčky u Varny, přivedla i Saltykovův sbor k ústupu. Přesto toto tažení poskytlo Rusům jednu výhodu, a to částečné zmapování území od Šumly po Varnu.¹⁰⁹

Počátek roku 1774 přinesl zásadní změnu v nastoleném kurzu turecké politiky, jež se promítla i na frontě v Podunají. Dne 21. ledna zemřel na srdeční příhodu Mustafa III., zapřisáhlý odpůrce ambicí carevny Kateřiny II. Je otázkou, zdali by válka pokračovala nadále a v jakém duchu by se nesla. Velkovezír čelil kritice vůči pasivnímu vedení boje. Na podzim roku 1773 sultán prohlašoval, že turecká vojska povede na bitevní pole osobně a „*navrátí slávu vznešené Osmanské říši*“.¹¹⁰

Novým tureckým vladařem se po právu stal jeho nejstarší bratr Abdülhamid I. (1774–1789). Jelikož čtyřicet tři let prožil podle tureckých tradic v Kafes,¹¹¹ přenechal veškeré pravomoci v otázkách míru a války Vysoké Portě, a protože Petrohrad nebyl obeznámen s postoji nového tureckého chalífy, Rumjancev měl v první řadě jednat o míru s velkovezírem. Situace na bojišti však nenasvědčovala, že by rusko-turecký konflikt šel ke konci. Na jaře velkovezír soustředil 50 000 vojáků v Šumle a 25 000 žoldáků Kozludži, nepočítaje ostatní posádky v pevnostech podél Dunaje.¹¹²

Dne 20. června se udála bitva, která v konečném důsledku rozhodla o ukončení války. Ruská divize pod velením Suvorova se při postupu na Šumlu náhodně střetla v Daliormanském lese s vojsky Abdul Rezzaka Paši, janičářského agy. Turci zaútočili na své nepřátele poblíž města Kozludži, ale vzápětí museli sami čelit mohutnému

¹⁰⁸ AKSAN, *An Ottoman Statesman in War and Peace*, s. 163–164.

¹⁰⁹ DAVIES, s. 201–203.

¹¹⁰ NOVIČEV, s. 50.

¹¹¹ Ve zlaté kleci, čili vězení. Otázka následovnictví nebyla pevně stanovena na prvorozeného syna, ale pouze na mužského následovníka. Sultán Ahmed I. (1603–1617) zavedl pravidlo práva nejstaršího syna na trůn. Z obav před bratrovraždami nechal všechny mužské následovníky z osmanské dynastie zavřít do palácového komplexu v Kafes. HITZEL, s. 82–83.

¹¹² V bojích u Kozludže položilo život 4 000 vojáků, zatímco Rusů přibližně 209. PETROV, s. 251.

protiúderu ruských dělostřeleckých baterií. Michal Feodorovič Kamenskij se Suvorovou divizí posléze udeřili na samotné turecké ležení. Ve vojsku vypukla všeobecná panika a přes početní převahu byli Turci nakonec poraženi. Mnohem překvapivější než nevalná morálka turecké armády byla rozsáhlá dezerce v jejich vlastních řadách během bitvy. S pouhým 1000 vojáků se Abdul Rezzak Paša vydal k Šumle. I toto město posléze oblehly ruské jednotky.¹¹³

Situace na bojišti se stala pro Mehmeda Pašu beznadějná. Zatímco Saltykovův sbor porazil u Turtukaje turecká vojska a obléhal pevnost Roščuk, Rumjancev nechal postavit tábor na dohled od Silistrie. V tuto chvíli se dokonce někteří muslimští Albánci obrátili vůči Turkům, na jejichž straně doposavad stáli. Velkovezírově vůli se vzepřel Dagistanli Ali Paša, odmítl bojovat a uprchl se svým 5 000 plukem zpět do Albánie. Mehmed Paša mimo dezerce dokonce čelil rozsáhlé turecké vzpouře a rabování v samotném táboře. To byl také důvod, proč se neodvážil nasadit pěchotu a kavalérii k boji.¹¹⁴ Namísto toho dne 1. července vyslal do šesti kilometrů vzdáleného ruského tábora svého emisara s depeší, v níž navrhoval příměří. Polní maršál odvětil, že je ochoten jednat pouze o míru a jako místo setkání navrhl bulharskou vesnici Kūčūk-Kajnardži. Mehmed Paša, jenž přišel v Šumle o poslední vojenské opory, musel tento návrh akceptovat. Dne 14. července se sešli ruští i turečtí zplnomocněnci, aby přesně o týden později uzavřeli mír, který navždy poznamenal Osmanskou říši.¹¹⁵

3. 3 Krym

V rámci vazalského vztahu mezi Krymským chanátem a Osmanskou říší sultán instruoval tatarského vůdce k invazi do jižního Ruska a Ukrajiny za účelem pustošení, braní zajatců a demoralizace nepřátel. Pro toto tažení byla vyhlášena všeobecná mobilizace, díky které chán získal až 120 000 mužů. Po boku Kirima Giraje se invaze zúčastnil i zkušený francouzský vojevůdce François Baron de Tott, jenž byl svědkem všech akcí, na kterých se podíleli Tataři. Jeho úkolem nebyla pouze koordinace útoku s vojsky Barské konfederace, nýbrž i zajištění postupu do města Balta, kde se měly spojit síly chána Kirima Giraje s tureckou jízdou a získat zásoby pro další výpravu na nepřátelská území.¹¹⁶

¹¹³ AKSAN, *An Ottoman Statesman in War and Peace*, s. 163–164.

¹¹⁴ Abdul Rezzak Paša vedl mírová jednání v Bukurešti. Tamtéž, s. 163–164.

¹¹⁵ GOTOVCEV, s. 364.

¹¹⁶ KOŁODZIEJCZYK, s. 206.

Na počátku roku 1769 zahájil chán ofenzivu se svými oddíly překročením řeky Dněstr.¹¹⁷ A jelikož si turecké oddíly přivlastnily veškeré materiální zásoby ve skladišti v Baltě, tak chán neměl po ruce své muže ani dostatek proviantu, ani vojenského materiálu.¹¹⁸ Kirimova armáda vstoupila 15. ledna do ruského teritoria překročením řeky Bug u města Orel (Oryor), narušovala komunikace a ničila malé, izolované ruské jednotky. To se chánově armádě dařilo, neboť carevna se musela v tuto chvíli soustředit značnou část svých sil na „udržování pořádku“ v Polsku. Kirim Girej vyslal část armády o síle 50 000 mužů do větších měst, především však do Záporoží a Bachmutu (Artemivsk). Jakmile se tatarské jednotky přiblížily k Záporožské Siči, její zmocněnci slíbil loajalitu posádky pevnosti výměnou za to, že citadela nebude zničena. To chán za finanční úplatu a poskytnutí veškerých zbraní dodržel, ale zároveň vyčlenil třetinu armády na plenění okolních vesnic, braní ukrajinských obyvatel do otroctví a kradení dobytka. Zbylé dvě třetiny vojska zaútočily 19. ledna na bohatě zásobenou pevnost Jelizabetgrad, ale při obléhání je zastihlo velmi mrazivé počasí, které samo o sobě způsobilo těžké ztráty v chánových řadách.¹¹⁹ Dle odhadů Barona de Totta tehdy v zimě zahynulo 33 000 mužů.¹²⁰

V té době hradby Jelizabetgradu chránila nevelká posádka pod vedením generálmajora Alexandra Isakova. Dokonce ani po týdenním obléhání se Kirim Girej neodvážil vydat rozkaz k dobytí pevnosti, protože se obával vzpoury ve svých regimentech. Raději se rozhodl zůstat v nedaleké vesnici Adzhamka a vyčkat, než dorazí jeho kavalerie s koňstí z loupeživých nájezdů, a poté ustoupil směrem k Savranu, městu vzdálenému dvacet šest kilometrů severovýchodně od Balty. Bitva u Bachmutu s pluky pruského generálmajora Petra Romaniuse a následující ústup znamenal pro tatarskou armádu katastrofu s 5 000 padlými. Poté nový chán Devlet IV. Girej uposlechl zástupce Vysoké Porty a s 80 000 vojskem se vydal na pomoc obležené posádce fortifikace Chotin na Dněstru. Tažení Krymských Tatarů způsobilo rozsáhlé škody na ruském území. Chán nechal vypalovat celé vesnice a více než 2 000 obyvatel Ukrajiny bylo odvečeno do otroctví. Slovy hraběte Totta zbyla z jižní Ukrajiny pouze „*pustá krajina bez života*“.¹²¹

¹¹⁷ Armáda zahájila postup z oblasti Bucak (Budjak). Jednalo se o území obývané tatarským kmenem Nogajů, rozprostírajícím se mezi řekami Dunaj a Dněstr.

¹¹⁸ FISHER, Alan, *The Crimean Tatars*, Stanford 1970, s. 52.

¹¹⁹ SERCZYK, s. 34–39.

¹²⁰ DAVIES, s. 116–120.

¹²¹ SERCZYK, s. 34.

Krymský chanát tak zůstal bez větších vojenských sil a Golitsyn volal po dobytí klíčových pevností Azova a Tangarogu, důležitých pro další invazi na Krym. Na jaře vyplul generálmajor Fridrich Verne s 12 000 muži z Rostova na Donu na sedmdesáti pěti plavidlech. Posádka staré tvrze se vzdala bez boje 6. března a o třináct dnů později kapitulovali i obránci citadely Taganrog. Tyto úspěchy posílily morálku Vernea natolik, že se dle něho naskytla vhodná příležitost k ovládnutí celého Azovského moře, na jehož březích Azov (Ozu) i Tangarog stál. Neprodleně proto vyslal do Rostova pro tesaře, aby položili základy novým loděnicím. Byl přesvědčen, že pro průzkumné výsadky po Azovském moři má málo mužů a žádal o posily. Jeho prosbu vyslyšel Rumjancev pouze částečně, měl se totiž spokojit s pomocí až poté, co Gustav Gustavovič Berg se svými sbory provede ofenzivu na Krymský chanát. Nakonec se Verneovým mužům podařilo na plachetnicích v polovině roku ovládnout celé Azovské moře. Mezitím pochodovaly sbory generála Berga směrem od Bachmutu na Krym, ale velké zdržení celé výpravy způsobily neutichající deště a blátivé cesty. Čímž se dostal Berg s 6 000 muži na samou rusko-tureckou hranici s velkým zpožděním, a to až na začátku června. Existovaly pouze dvě možné cesty na Krym: přes Perekopskou šíji nebo přes Syvašské mělčiny. Berg, po poradě se svým pobočníkem Karlem von Stoffelnem, usoudil, že pokud půjde s muži přes Syvašské mělčiny, je menší šance, že se střetne s Osmany. Nicméně ruská přítomnost byla však záhy prozrazena. Protože vojenská síla Rusů vzbuzovala u Tatařů respekt, kmenoví vůdci určili, že se vyhnou otevřenému boji, a proto zvolili takzvanou taktiku spálené země. Jinými slovy nechali spálit a zničit všechny zdroje, co by se mohly nepřátelské armádě jakkoliv hodit pro expanzi. Jenže tím dali Tataři fakticky Petrohradu čas na konsolidaci armád v Azovu a Tangarogu.¹²²

Carevna Kateřina II. se nechtěla smířit pouze s pevnostmi u Azovského moře, její záměry směřovaly mnohem výše. Snila o tom, že si Krym podrobí celý. Ostatně svými záměry se nikterak u petrohradského dvora netajila. Pro tento úkol pověřila výřečného diplomata Petra Ivanoviče Panina, mladšího bratra Nikity Panina, k jednání s Tatary, Nogaji a dalšími kmeny. Ačkoli za přízeň vůdců občin nechala dobře zaplatit, obyvatelé Krymského poloostrova se chovali velmi zdrženlivě, protože se důvodně obávali pomsty od sultána. Kaplan II. Girej byl jiného mínění a za svoji krátkou vládu (†1770) se mu podařilo položit základy úmluvy o nezávislosti Krymu.¹²³

¹²² PETROV, s. 281.

¹²³ AGADŽANOV, SACHAROV, s. 30–31. FISHER, s. 52–53.

V lednu roku 1771 Státní rada posvětila návrh Rumjanceva, aby vedl invazi kníže Vasilij Michajlovič Dolgorukov, hrdina bitvy u Kunersdorfu (1759). Ten v dubnu soustředil armádu o síle 53 000 mužů v leženích u Poltavy a Bachmutu. 20. dubna se vydal s polovinou armády k Perekopské šíji. Překvapivě k prvním rusko-tatarským střetům došlo pouhé čtyři kilometry před pevností Perekop (Or-Kapi), jíž dobře chránily vysoké hradby a především posádka skládající se z 55 000 krymských Tatarů a 7000 Turků. V noci z 13. na 14. června se vydal nevelký průzkumný předvoj Dolgorukova až k Perekopu. Ještě pod rouškou tmy zahájili Rusové útok. O dva dny později, po těžkých bojích, se posádka pevnosti vzdala. Na turecké straně bylo 2000 padlých a Rusové měli 103 mrtvých. Petr Panin knížeti Dolgorukovi ponechal několik tureckých tlumočnicků, aby k zajatcům promluvili a sdělili jim mírové poselství Ruské říše. Až poté dovolil kníže přeživším obráncům z hradu ústup zpět do Gezleva. S propuštěnými zajatci vyslal Dolgorukov i kavalerii. Tímto způsobem Rusové získali lehce i Gezlev.¹²⁴

Pád strategicky cenné pevnosti znamenal pro Vysokou Portu de facto ztrátu Krymu a zároveň nejtíživější porážku v celém konfliktu. V první polovině června Grigorij Alexejevič Serbatov překonal s vojáky na plavidlech laguny Syvaš. Příhodný vítr způsobil, že mohly desanty¹²⁵ pokračovat až k pevnostem Kerč a Jenikale. U Kerčského průlivu¹²⁶ se střetly s tureckou eskadrou, jejíž výsadek měl posílit početní stavy Kerče a Jenikale o 10 000 Osmanů. Po několikadenních manévrech se azovské flotile podařilo vytlačit turecké lodě admirála Ahmeda Paši do Černého moře. V noci 18. června připadla Rusům i nevelká tvrz Arabat.¹²⁷ 21. června, po minimálním odporu, obsadili Rusové i Azov a bez jediného výstřelu kapitulovali i Tataři v pevnosti Kerč.¹²⁸ Kateřina II. pohlížela na tato vítězství se zadostiučiněním. Naplnila tak představy o vytvoření černomořské flotily svého předchůdce, jímž nebyl nikdo jiný, než car Petr I.¹²⁹

Selim III. Girej, válkou vyčerpaný chán, který se navrátil z podunajského bojiště, nechal vyslat několik kurýrů k vezírovi s žádostí o posily. Ty byly ovšem velmi daleko, a tak bezradně vyčkával s několika tisícovým vojskem v Bachčisaraji, hlavním městě Krymu. Byl od svých poddaných dobře obeznámen s pochodem ruské armády do

¹²⁴ DAVIES, s. 123–124.

¹²⁵ Výsadky lodí.

¹²⁶ Kerčský průliv je sevřený stejnojmenným poloostrovem na západě a Tamanským poloostrovem na východě.

¹²⁷ Pevnost stála na nejjižnější části Arabatské kosy: části písčité pevniny, která oddělovala Syvašské mělčiny od Azovského moře.

¹²⁸ GEYLANY, s. 79–80.

¹²⁹ BACHRUŠČIN, CHVOSTOV, s. 284.

Kefy a věděl, že kdykoliv by mohli Rusové napadnout i východní cíp Krymského poloostrova, na němž Bachčisaraj stála. Nedopřál sluchu a varování od svých velitelů, a to ho málem stálo život. Kefa, kam se poražení Osmané stahovali, padla mnohem rychleji, než usuzoval. Dne 29. června bylo zahájeno ostřelování města. Po třech hodinách se veškerá obrana města vzdala. Přesto bitva o Kefu přinesla Osmanské říši nemalé ztráty. Zemřelo asi 3 500 mužů, oproti šedesáti mrtvým na ruské straně. K ruskému úspěchu napomohlo i to, že se Dolgorukově armádě připojila vojska generálmajora Brauna, která před tím úspěšně obsadila Gezlev. Tyto společné oddíly odrazily několik útoků Tatarů. Postupně se tatarská armáda přeměnila v několik nevelkých, oddělených skupin a obsadila krymské výšiny, zatímco Dolgorukovo sbory téměř bez boje získaly města Balaklavu, Sudak, Taman a Jaltu. V té době padla také Bachčisaraj. Chán se dostal z hlavního města na poslední chvíli, protože ruské jednotky již postupovaly k paláci křivolakými uličkami. Selim III. Girej s několika tisíci nejvěrnějších pobočníků uprchl na korábech po Černém moři do Konstantinopole. Když se 6. srpna sultán dozvěděl, že téměř celý Krymský poloostrov připadl Ruské říši, byl rozezlen. Mustafa III. vyslal na několika plachetnicích nevelké vojsko v čele s Ahmedem Pašou, aby se pokusil znovunastolit tureckou správu na Krymu. Poté, co se jeho eskadra přiblížila k pevnosti Jenikale, pochopil, že nemůže s několika tisíci muži čelit ruským vojskům a Turci bez boje obrátili své lodě ke Konstantinopoli. Za nekázeň nechal sultán Ahmeda Pašu popravit.¹³⁰

V polovině srpna přišli do Bachčisaraje krymští notáblové z rodu Mizraz a Gyrej s tím, že reprezentují všechny obyvatele nejen Krymu, ale i Kubáně a Kavkazu. Mezitím mnoho z nespokojených Tatarů emigrovalo do oblastí střední Anatólie. Za dohledu Rusů si zvolila krymská aristokracie za svého chána Sahiba Gireje. Jeho mladší bratr Šahin Girej byl v listopadu vyslán do Petrohradu, aby slavnostně přísahal oddanost Tatarů. Ti si přáli, aby se Krym stal vazalským státem Ruska, a to na stejných principech jako byl po staletí protektorátem Osmanské říše. To petrohradská vláda odmítla z obav reakcí ostatních mocností, především habsburské monarchie. Naopak cílem Petrohradu bylo v tuto chvíli zrealizovat oficiální uznání držby pevností Jenikale, Kerče a Kinburnu, tedy přístupových bodů k Černému moři. Na počátku roku 1772 se Šahin Girej s krymskými delegáty vrátil s již hotovým zněním smlouvy.¹³¹

¹³⁰ DAVIES, s. 174–180.

¹³¹ FISHER s. 55–56.

Dne 1. listopadu 1772 tak byla podepsána úmluva, označovaná jako smlouva z Karasu-Bazaar. Pakt zajišťoval věčné přátelství mezi novým Krymským státem a Ruskem. Na základě smlouvy měl být chán zvolen pouze zástupci místních kmenových vůdců. Podrobnosti o volbě však úmluva nesdělovala. Rovněž neurčila, jakým způsobem bude uspořádána vláda a jak bude fungovat státní správa.¹³² Sultán Mustafa III. si nechtěl připustit, že rusko-tureckou válku začal kvůli událostem v Polsku, a to fakticky na žádost zesnulého chána Kirima Gireje. Krym chtěl za každou cenu z ruských spárů vyrvat zpět. Proto Státní rada udržovala stálou armádu na Krymském poloostrově, a to jak v době příměří, tak i v době války.¹³³ Získat Krym se pokusila Vysoká Porta ještě třikrát, a to v květnu roku 1773 a ještě v létě roku 1774, kdy se posádky nevelkých flotil se pokoušely vylodit na Krymu či Kubáni.¹³⁴ Pokaždé byly turecké výsadky odraženy Rusy, s minimálními ztrátami na životech a plavidlech po obou stranách. Po uzavření rusko-turecké smlouvy z Küçük-Kajnardži došlo k mezinárodnímu uznání krymské nezávislosti. Současně se kubánští Tataři zřekli území v Zakavkazsku.¹³⁵

3. 4 Kavkaz

Carevna Kateřina II. poslala v roce 1768 kurýra do spřízněného království Kartli-Kacheti s depeší,¹³⁶ v níž se zavázala králi Erakleovi II. (1762–1798) s vojenskou podporou proti sílicímu vlivu ze strany dvou muslimských národů – Osmanské říše a Perské říše, se kterými tento převážně křesťanský stát sousedil. Ruská panovnice si nárokovala oblast severního Kavkazu a král jako protiváhu požadoval záruky na uznání svrchovanosti Kartli-Kacheti, a to i v následné rusko-turecké mírové smlouvě. Na jaře roku 1770 Gottlieb Heinrich Tottleben, ruský velitel a emisar, se setkal s gruzínskými panovníky Erakleem II. (1762–1798) a Solomonem I. (1752–1782). Ten byl také gruzínským králem a spojencem Kartli-Kacheti, ale území, na němž se jeho říše Imeretie rozkládala, si přivlastnili Turci. Salomon následně s pomocí Tottlebenových 3 700 žoldnérů úspěšně dobyl Kutaisi. Město, které od 17. století spravovali Turci. Nato

¹³² FISHER, s. 56–57.

¹³³ PETROV, s. 281.

¹³⁴ Město ležící na samé špici Krymského poloostrova.

¹³⁵ KERSNOVSKIJ, s. 189.

¹³⁶ Království Kartli-Kacheti bylo založeno v roce 1762, a to sloučením dvou gruzínských monarchií. Rozprostíralo se mezi Perskou říší, Osmanskou říší a Ruskem. Severní hranice nebyly pevně určeny, a tak si některé mezní oblasti v Kavkazských horách nárokovali Tataři, Dagestánci nebo Rusové. Král Erakle II. bývá někdy nazýván Heraklius II., se snažil o osvícenecké reformy ve své zemi. Tamtéž, s. 189–191.

se rusko-gruzínská aliance postupně rozpadala, neboť Solomon s Erakleem II. brzy poznali, že v této válce nejde Tottlebenovi o sjednocování Gruzinského království, nýbrž o získávání jejich gruzínských poddaných pro ruské zájmy. K petrohradskému dvoru nechali zaslat četné stížnosti. Psali, že Tottleben s nimi nespolupracuje. Ruský generál totiž mezitím samostatně obléhal s vojsky Poti, turecký černomořský přístav, jenž se měl stát další základnou pro námořnictvo. Avšak Tottleben tvrdil pravý opak a do Petrohradu si stěžoval, že s ním nekoordinují útoky Gruzínci, protože se rozhodli získat opevněné turecké město Achalciche na jihu Malého Kavkazu. Pokud si chtěla carevna udržet přízeň křesťanských panovníků a s ní i vliv na Kavkaze, musela na jeho místo dosadit nového generála. Pokusy o znovunavázání spolupráce skončili bez výsledku, a tak i Alexandr Suchotin pokračoval s vojáky v obléhání Poti, které ovšem nepřinášelo žádných pokroků. Když v zimě zemřela polovina vojáků vlivem epidemií, vláda v Petrohradě určila, že ze Zakavkazska budou staženy do jara 1772.¹³⁷

Na podporu otevření čtvrté protiturecké ofenzivy, Státní rada vyslala na počátku roku 1770 ještě generálmajora Georga Johanna Friedricha von Madema, s vojenskými posilami 1 600 mužů do fortifikací Mozdok a Kizlyar. Opevňování těchto pevností u řeky Terek bylo pomyslným trnem v oku kubánským Tatarům. Úkolem generálmajora Madema nebyla pouze obrana pevností, ale také sjednocení gruzínských národů proti Turkům. Pro tento úkol se Medemovi podařilo získat i čečenské, čerkeské, ingušské, a dagestánské dobrovolníky. Rovněž na nějaký čas i 20 000 Kalmyků chána Ubašiho (1724–1775).¹³⁸ 29. dubna se rusko-kalmycké průzkumné sbory střetly s 6 000 tatarským vojskem pod velením Arlana a Masuta, princů z rodu Girej, u říčky Kalus. Přesná čísla o celkových ztrátách sice nejsou známa, ale Ahmed Resmi Efendi usuzoval, že kubánští Tataři utrpěli „zdrucující“ prohru. Sjednocení rodů a kmenových vůdců proti Osmanské říši se Medemovi dařilo pouze v oblastech Malé a Velké Kabardy (Kabardie). Obdobně jako na Krymu, i zde si Petrohrad věrnost honorací cenil penězi a dary. Od února Ubašiho vojáci obléhali město Kopyl (Slavjansk), ale to bylo velice dobře opevněno a jeho jednotkám se ho nepodařilo ani po několikaměsíčním obléhání dobýt. Neshody o další strategii mezi ním a Medenem způsobily, že se jejich cesty definitivně rozdělily. Zatímco Meden se vydal s vojskem zpět na pomoc často

¹³⁷ DAVIES, s. 136–139.

¹³⁸ Ubaši je někdy označován za posledního chána 200 000 Kalmyků. Tento pastevecký národ migroval v 16. století z Džungarie, oblasti severní Číny na Kavkaz. V lednu roku 1771 se rozhodl k návratu zpět do Číny. Nakonec se Kalmykové usídlili v mezi řekami Don a Volha. Kateřina chanát zrušila, Kalmykové se stali ruskými občany a Ubashimu přiznala titul více-chána, de facto ruského knížete. DAVIES, s. 136–140.

Tatary napadané posádce Mozdoku, Kalmykové v lednu roku 1771 opustili oblast severního Kavkazu. Jelikož v té době většinu Krymu ovládali Rusové a Tataři již nebyli schopni větších útoků, ruští diplomaté začali s přípravami na převzetí ruské správy v oblasti. V roce 1774 byla Kabardie uznána jako součást ruské říše, oproti tomu smlouva z Kjučuk-Kajnardži nepřiznala žádné záruky království Kartli-Kacheti.¹³⁹

3. 5 Námořní bitvy a oblast Středomoří

V polovině listopadu roku 1768 Státní rada v Petrohradě schválila návrh carevna favorita Grigorije Grigorjeviče Orlova. Jeho plán počítal s využitím baltského válečného loďstva k přerušení tureckých námořních komunikací ve Středomoří. Oslabit nepřítele zevnitř mělo i rozsáhlé povstání na Balkáně.¹⁴⁰ Za tímto účelem Orlov hodlal využít svých četných kontaktů, které získal v roce 1762 při pobytu v Benátkách, z nichž největší naděje vkládal do Georgiose Papazoliho. Tomuto agentovi řeckého původu se v letech 1763–1770 podařilo přesvědčit k povstání i mnoho řeckých kmenových vůdců na Peloponésu. Kateřinu II. rovněž upoutala možnost územních zisků ve východním Středomoří a plánů na vybudování námořní základny pro ruskou flotilu. Proto nechala doručit ruským agentům na jihu Evropy manifest, v němž vyzývala Řeky i jihoslovanské národy ke vzpouře a oznamovala, že s očekávaným příplutím ruského námořnictva bude „jejich národ vysvobozen“.¹⁴¹ Od této chvíle již nebyly ruské válečné plány ve Středomoří pro Vysokou Portu žádným tajemstvím. Byl navýšen počet vojsk na Peloponésu a mnoho z údajných sympatizantů s Ruskem nechala Vysoká Porta zatknout. Na druhou stranu přesměrování části nepřátelských sil bezesporu Rusům ulehčilo situaci na podunajské frontě.¹⁴²

Carevna jmenovala velkoadmirálem mladšího bratra Grigorije – Alexeje Grigorjeviče Orlova. A jelikož nebyl dosud obeznámen s námořním uměním, faktické velení výpravy převzal admirál Grigorij Andrejevič Spiridov a kontradmirál John Elphinstone. Přesto si ponechal vrchní velitel námořních sil v rozhodování o strategických zájmech země poslední slovo.¹⁴³ V tuto chvíli se stal kladný postoj Velké Británie pro životaschopnost celé expedice doslova nezbytností. Roku 1769 se totiž

¹³⁹ MILLER, Alexej Iljič, RUBEŽ, Andrej, *Severnyj Kavkaz v sostave Rossijskoj imperii*, Moskva 2006, s. 46–49.

¹⁴⁰ MADARIAGA, s. 208.

¹⁴¹ NOVIČEV, s. 45–46.

¹⁴² Tamtéž, s. 47. DAVIES s. 157.

¹⁴³ KODET, s. 91.

anglický král Jiří III. (1760–1801) ostře vymezil proti stížnostem Ludvíka XV., jenž si nepřál, aby byla ruská flotila vpuštěna přes Gibraltar do Středomoří. V depeši odvětil, že „*zaútočit na ruské loďstvo by znamenalo zaútočit na Anglii*“.¹⁴⁴ Jinými slovy to znamenalo, že jakýkoliv nepřátelský akt vůči Anglii bude považován za *casus belli*. Byl to právě londýnský kabinet, který za účelem přezimování lodí, nutných oprav a doplnění zásob poskytl Rusku své přístavy nejen v Portsmouthu, Hullu, ale i na Gibraltar a na Maltě.¹⁴⁵

Třebaže eskadra admirála Spiridova vyplula dne 19. června 1769 z přístavu v Krondštadu, poblíž Peloponésu zakotvila až v polovině února o rok později. Kapitáni lodí museli čelit nejen časté nepřízni počasí, ale i nezkušenosti vlastních námořníků, jelikož se převážně jednalo o naverbované rolníky ze středního Ruska.¹⁴⁶ V přístavu Port Vitullo (Oytilo) na peloponésském poloostrově Mani se vylodil kapitán Gavril Barkov s vojáky, aby mohl velet řeckému povstání. Nicméně souhrnný počet rusko-řeckých vojsk byl pro obě strany spíše zklamáním, protože Papazoli shromáždil pouze 1200 Maniotů¹⁴⁷ a Barkov měl k dispozici jen dvě desítky mužů. K prvním střetům s Osmany došlo na konci února před pevností Mystras (Myzithras) nacházející se poblíž starověké Sparty. Po devíti dnech obléhání této fortifikace Barkov přijal kapitulaci jejího velitele s 3 500 muži. Neozbrojení strážci pevnosti měli být podle slibu propuštěni, avšak pomstychtiví Manioté příměří porušili a začali masakrovat nejen turecké vojáky, nýbrž i muslimské civilisty.¹⁴⁸ Nicméně Rusové ponechali muslimské věřící napospas svému osudu, protože nebyli oproti Řekům v početní výhodě.

Tímto aktem se osvobozenecký boj zkomplikoval, neboť Turci, kteří měli původně v úmyslu se vzdát, nyní bojovali „skutečně“ na život a na smrt. Vysoká Porta vyslala na Peloponés značné posily. Na konci března roku 1770 se 8 000 vojsku pod velením ruského hraběte Petroviče Dolgorukova a Giorgiose Mavromichalise podařilo získat téměř bez odporu města Kalamata a Leontari. Vzhledem k drtivé porážce před branami města Tripolisu, kam se stahovala většina muslimů, musela být řecko-ruská vojska stažena. Rovněž nezdarem skončilo o měsíc později obléhání pevností Koroni a

¹⁴⁴ ČERKASOV, s. 61.

¹⁴⁵ TARLE Jevgenij Viktorovič, *Česmenskij boj i pervaja ruskaja ekspeditsiya v Archipelag, 1769–1774*, Moskva EPUB 1959, s. 34–35.

¹⁴⁶ Celková bilance byla tudíž pro Admirální kolegium alarmující: Z 15 válečných plavidel do Porth Mahonu doplulo pouze devět lodí a z 5582 členů posádky více než 310 zemřelo na následky epidemie a dalších 700 námořníků nebylo pro nemoc schopno plné služby. DAVIES, s. 157–159.

¹⁴⁷ Především se jednalo o řecký kmen Maniotů, obývajících těžko přístupné horské jižní oblasti Peloponésu. Mezi Manioty a Turky panovala tradiční animozita. PAPAVALASSOPOULLOS, s. 137–139.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 169–171.

Methoni (Modoni). Mezitím byla turecká armáda posílena o dalších 15 000 Arnautů albánského původu. V očích Rusů nevypuklo povstání v takovém rozsahu, jak očekávali. Dokonce i Orlov přestal věřit Papazoliho příslibu, že se řecké povstání rozšíří až „*ke Korintské šíji*“.¹⁴⁹ Podle jeho mínění totiž Řekové postrádali pro jakýkoliv úspěch jednu základní vlastnost, a to „*disciplinovanost*“.¹⁵⁰ Ve snaze udržet si své pozice na poloostrově bylo nutné soustředit se na dobytí jednoho z nejstrategičtějších míst Peloponésu: pevnosti Navarino (Pylos), přičemž Orlov měl plnou důvěru brigádního generála Ivana Gannibala,¹⁵¹ který všechny hlavně děl z flotily účinně soustředil na nejzranitelnější bod opevnění. Mezitím byl Dolgorukov povolán, aby k zátocce stáhl své jednotky. Stavbou zchátralé kamenné hradby nevydržely a Osmanům tak nezbyvalo nic jiného, než 11. dubna kapitulovat.¹⁵² S pevností získali Rusové nejen 42 děl a 800 liber střelného prachu, ale i bezpečnou základnu pro své námořnictvo.¹⁵³

Druhá eskadra Elphinstonea se v plné sestavě dostala přes Gibraltar a zakotvila na v květnu poblíž ostrova Kythira. Když se od řeckých kupců kontradmirál dozvěděl, že turecké loďstvo bylo viděno poblíž zálivu Nauplion na východní straně Peloponésu, rozhodl se 27. května zaútočit.¹⁵⁴ Kapudan Mandalzade Hüssameddin Paşa ovšem přecenil velikost ruského loďstva, navzdory tomu, že jeho vlastní eskadra byla ve skutečnosti o dvojnásobné přesile, rozhodl se stáhnout pod ochranu děl pobřežní pevnosti Palamidi. Kupodivu Elphinstone nevydal příkaz k pronásledování, ale k ústupu a spojil svoji flotilu se Spiridonem. Vztahy mezi admirály nebyly přátelské a vládla mezi nimi rivalita. Spiridon totiž nemohl odpustit „cizinci“ Elphinstoneovi zaváhání u Naupliou. V té době Orlov skutečně převzal velení nad středomořskou expedicí. Jelikož Navarino nebylo možno proti turecké přesile nadále udržet, na jeho přímý rozkaz se přesunula celá flotila přes Kykladské ostrovy na sever k Úžinám. Tímto okamžikem bylo řecké povstání bez ruské asistence odsouzeno k nezdaru.¹⁵⁵

Na počátku července kapitán Samuel Karlovič Greig podal Orlovi hlášení, že v úžině mezi ostrovem Chios a pevninskou Anatolií spatřil turecké loďstvo. Turecká

¹⁴⁹ NOVIČEV, s. 47–48.

¹⁵⁰ KERSNOVSKIJ, s. 165.

¹⁵¹ Prastrýc ruského spisovatele Alexandra Sergejeviče Puškina. TARLE, s. 21.

¹⁵² Pevnost a zátoka nese stejnojmenný název: Navarino. Tamtéž, s. 21–23.

¹⁵³ Tamtéž, s. 24.

¹⁵⁴ KODET, s. 91.

¹⁵⁵ Ionnas Vlachos, přezdívaný Daskoioannis, byl v kontaktu s řeckými agenty a vyvolal na počátku roku 1770 protiturecké povstání na Krétě. Nepokoje byly potlačeny, neboť Rusko muselo soustředit všechny svoje jednotky na Peloponésu. Za svoji troufalost zemřel mučednickou smrtí v červnu roku 1771. KERSNOVSKIJ, s. 165–174.

eskadra čítala šestnáct řadových lodí, šest fregat a dalších padesát menších pomocných plavidel, oproti ruské flotile byla ovšem v téměř dvojnásobné přesile. Třebaže Orlov nebyl přesvědčen o možném úspěchu, zaútočil na nepřátelské lodě.¹⁵⁶ Turci však nemířili přesně a často příliš vysoko. Chyby turecké posádky umožnily ruským kormidelníkům přiblížit se kolmo k tureckým plavidlům, a to až na palebný dostřel z mušket. Právě dělostřelcům Spiridona se povedlo na čele první linie zasáhnout vlajkovou loď kapudana *Real Mustafu*.¹⁵⁷ Hořící stěžen z nepřátelského korábu dopadl přímo na vlajkovou plachetnici admirála *Svatyj Jevstafij*. Tato loď posléze explodovala s 636 ruskými námořníky na palubě. V tuto chvíli se kapudan Mandalzade Hüsameddin Paša obával podobného osudu i u ostatních plavidel, nařídil proto celé turecké flotile ustoupit do nedalekého zálivu Česma na anatolském pobřeží pod ochranu pevnostních děl.¹⁵⁸ Nedbal námitek o mnoho zkušenějšího alžírského admirála Cezayirli Gazi Hasana Paši, který ho od tohoto úmyslu zrazoval a navrhoval na Rusy znovu zaútočit. Zátoka Česma totiž nebyla velká¹⁵⁹ a hrozilo nebezpečí nepřátelské blokace. Jeho obava se ukázala jako opodstatněná.¹⁶⁰

Rusové se totiž rozhodli pro riskantní bitvu, která mohla ruské flotile poskytnout novou základnu pro loďstvo. Veloadmirál Orlov na velitelské poradě přijal návrh Greiga počítající s využitím zápalných lodí, takzvaných branderů. Krátce před půlnocí 6. června nebylo turecké velení nuceno čelit pouze četné palbě z ruských děl, nýbrž i fatální nepřesnosti vlastních dělostřelců a celkové nekoordinovanosti mužstva. Kapitán Greig, který se plavil v přední linii, dal ve vhodný okamžik znamení k užití zápalných lodí, z nichž dvě zasáhly před vlastní explozí několik tureckých plavidel.¹⁶¹ Výbuchy jednotlivých střelen i muničních skladů se rychle rozšířily a po čtvrté hodině ranní byla zachváčena plameny celá flotila – hlavní síla tureckého loďstva. Bilance byla pro Konstantinopol zdrcující, Vysoká Porta ztratila v zátocě Česma na 11 000 mužů, oproti zanedbatelné ztrátě dvanácti mužů na ruské straně. Shořelo šestnáct velkých tureckých plachetnic a na čtyři desítky menších plavidel. V konečném důsledku však ztratila mnohem více, a to kontrolu nad Egejským mořem.¹⁶²

¹⁵⁶ Turecká strana měla k dispozici 1430 děl. Palebná síla ruských dělostřelců byla o síle 608 kanonů. PATOČKA, Václav, *Válečníci pod plachtami korábů*, Praha 1993, s. 62.

¹⁵⁷ Této lodi velel admirál a pozdější kapudan Cezayirli Gazi Hasan Paša. TARLE, s. 25.

¹⁵⁸ Papazoli a mnoho Řeků nabízelo za ruskou pomoc i značnou odměnu. PAPAVALASSOPOULLOS, s. 137–138.

¹⁵⁹ O přibližné velikosti 800 krát 750 metů. PATOČKA, s. 62.

¹⁶⁰ KODET, s. 92.

¹⁶¹ LONGWORTH, s. 70.

¹⁶² TARLE, s. 24–29.

Po rozhodném vítězství ruské flotily velkoadmirál zůstával nadále skeptický k možnosti okupace Konstantinopole. Byla mu známa činnost Barona de Totta, jenž nechal úžiny Bosporu a Dardanel dobře opevnit. Možnost prolomení úžin tudíž nepovažoval za nic více než za „čiré dobrodružství“. ¹⁶³ Jelikož jeho armáda stále trpěla nedostatkem vojáků a povstání na Peloponésu bylo v té době potlačeno, rozhodl se k námořní blokádě. Rovněž vydal příkaz zabavit veškerý náklad lodí plujících pod osmanskou vlajkou. Nutno podotknout, že materiální nadbytek napomohl nejen v zásobování vojáků a námořníků, ale i k protitureckému povstání Mamlúků v Egyptě, jímž si Rusko zajistilo obchodní styky a upevnilo svoji pozici ve východním Středomoří. ¹⁶⁴

Velkoadmirál ve snaze o co největší materiální zisky rozdělil ruské loďstvo do tří eskader. Zatímco Orlov vytvořil námořní základnu na ostrově Lipadiya (Lemnos), Elphinstoneova eskadra blokovala oblast při ústí úžiny Dardanely. V červnu obdržel Spiridov rozkaz dobýt jedinou tureckou výspu na tomto ostrově, pevnost Pelari, ale o dva měsíce později musel od obléhání upustit, jelikož byl s flotilou Elphinstonea povolán na pomoc lodi *Svjatoslav*, která uvízla s Orlovem i s posádkou na mělčině a ocitla se v těsném nepřátelském obklíčení. Této situace využil obratně Cezayirli Gazi Hasan Paša. Do Pelari vyslal četné posily a ruským vojskům se ostrov již nepodařilo získat zpět. Za tento úspěch povýšila Porta zkušeného námořníka Hasana Pašu do funkce kapudana a naopak Orlov sesadil Elphinstonea, dle jeho mínění totiž kontradmirál nesl hlavní vinu za ztrátu ostrova a pozic u Dardanel. ¹⁶⁵

Klíčovým posláním nového kapudana se stalo pouze vedení obrany, jelikož se Vysoká Porta obávala ohrožení Konstantinopole. V letech 1771–1772 rovněž vedl úspěšnou defenzívu ostrova Chios proti několika rusko-řeckým loupeživým nájezdům. Na druhé straně Orlov nechtěl ohrozit vydobyté pozice v Egejském moři a vybral si za nové útočiště ruského loďstva Paros, který se nacházel nejen uprostřed námořních tras osmanských lodí, ale i v „srdci“ Archipelagu. ¹⁶⁶ Ostrovní přístav Port Auzo (Nauossa) proto poskytl Rusům útočiště až do konce války a na přání Kateřiny II. zde byla založena i ruská škola. Na podzim roku 1770 byly všechny Kykladské ostrovy, včetně

¹⁶³ KERSNOVSKIJ, s. 167.

¹⁶⁴ Povstání probíhalo v letech 1768–1773. Ali Bej al-Kabir byl v roce 1768 guvernérem Egypta, ale o rok později se prohlásil za vládce země a dobyl Sýrii i Damašek. Roku 1773 byl zrazen a sesazen svým velitelem Muhammadem Bejem Abū al-Dhahabaou, který spolupracoval s Turky. Ali Bej se pokusil v roce 1773 znovu nastolit svoji vládu v Káhiře, avšak Turci ho zajali a nechali popravit. BOLDYREV, GUBER, s. 75–76.

¹⁶⁵ KERSNOVSKIJ, s. 167–169.

¹⁶⁶ Souhrnný název pro řecké souostroví.

ostrova Ikaria, prohlášeny za Velkovévodství Archipelag. Ostrované nesli s nelibostí, že museli platit daně z desátku Rusku. Vlivem kolapsu tureckého obchodu a ruského loupení se na ostrovech zmáhal hladomor a epidemie. A proto není divu, že mnoho z nich se přidalo na stranu Turků.¹⁶⁷

Konstantinopolští hodnostáři se nechtěli smířit s ruskou přítomností ve Středomoří. V roce 1772 byla vytvořena nová eskadra sloučením čtyř větších a dvou desítek menších plavidel z Dalmácie a Tunisu, přičemž veškerou vojenskou flotilu soustředila Vysoká Porta do jadranského přístavu Dulcinea (Ulcinj). Avšak flotile pod velením Michaela Timoševiče Konajeva se podařilo vypátrat pozice nepřátelského námořnictva a 9. listopadu bitvu v zálivu Patras proměnit v další ruskou výhru. Mezitím získali Rusové téměř bez boje i pevnost Mytiléne na ostrově Lesbos. Vyhlášením příměří od poloviny listopadu roku 1772 až do června následujícího roku byly veškeré nepřátelské akce pozastaveny i ve Středomoří.¹⁶⁸ Nicméně na počátku roku 1773 Alexeje Orlova znepokojily zprávy o tureckých posilách směřujících do syrského města Bejrút. Dokonce označoval tureckou stranu za „škůdce míru,“ čímž chtěl pouze zastříti vlastní záměry. Obratně totiž využil protitureckých nálad a za značný finanční obnos uzavřel spojenecký pakt s vůdcem povstalců, libanonským šejkem Dahir al-'Umarem. V první polovině září se kapitánovi Michajlovi Ivanovi Kožukovi povedlo s oddílem artilerie město po tříměsíčním obléhání dobýt. V souladu se zněním úmluvy se Bejrút fakticky stal sekundární základnou ruského loďstva, a to až do konce války.¹⁶⁹

Mezi lety 1770 až 1774 zabavili kapitáni a důstojníci ruského loďstva přes 607 lodí i s nákladem plujících pod tureckou vlajkou. Přesto blokáda nebyla absolutní, neboť v mezinárodních vodách pluly často původně turecké koráby „nově“ chráněny francouzskou či španělskou vlajkou. Těchto plachetnic se blokáda netýkala, neboť v opačném případě by hrozil Rusku konflikt s jinou námořní mocností. Na základě smlouvy Küçük-Kajnardži musela ruská flotila, včetně všech vojáků a pomocných sil, do tří měsíců předat vydobyté pozice ve Středomoří Turkům. Ruský vliv zde však přetrvával nadále, a to díky uzavření četných obchodních konvencí s Řeky, Alžírany a Egypty.¹⁷⁰

¹⁶⁷ Státním zřízením se „Velkovévodství“ nejvíce podobalo Benátské republice, avšak zůstávalo nadále pod vlivem ruské panovnice. Davies označuje tento akt jako předzvěst takzvaného Řeckého projektu. Více viz DAVIES, s. 181–183.

¹⁶⁸ TARLE, s. 36–39.

¹⁶⁹ DUMPER, s. 84. BOLDYREV, GUBER, s. 75–76.

¹⁷⁰ Lhůta tří měsíců byla stanovena na přání ruských diplomatů, a to z důvodu nutných oprav lodí před vyplutím do Baltských vod. GEYLANI, s. 118–119.

4. Nastolení míru

4.1 Mírová jednání

Na základě vzájemných dohod mocností mohl rusko-turecký konflikt přerůst v celoevropskou válku. Na podzim roku 1768 proto zaslal britský král Jiří III. depeši Mustafovi III., v níž navrhoval zprostředkování míru s posvěcením petrohradského kabinetu. Rusko mělo zaplatit veškeré výlohy spojené nejen s vypleněním města Balta, ale i značné kontribuce jako odstupné za porušení hranic. Nicméně toto vykoupení míru uvízlo ve slepé uličce díky neústupnosti sultána, jenž byl skálopevně přesvědčen o neporazitelnosti muslimské armády.¹⁷¹ V roce 1770 se ukázala jeho představa jako mylná. Zvláště ruské vítězství u Česmy a Kahulu zvýšilo sebevědomí Kateřiny II. do té míry, že přestala být opatrná a prozíravá, když prohlásila: „*K čemu tedy sjednávat mír, když lze konec konců zvítězit.*“¹⁷² Dokonce se nechala slyšet, že „*válka je pro zemi velice prospěšná, je-li úspěšně vedena na jejích hranicích. Národ se tím stává podnikavějším, aktivnějším a zároveň hrozivějším.*“¹⁷³

Vychýlení *statutu quo* na východě Evropy v neprospěch Osmanské říše znepokojilo snad všechny tehdejší mocnosti. Velká Británie, Prusko a především Rakousko se předháněly u konstantinopolského dvora s nabídkami na mediatizaci míru, neboť očekávaly, že tím dosáhnou vlastního užitku.¹⁷⁴ Po hořkých prohrách však sultán nemohl než souhlasit s prusko-rakouským zprostředkováním. Fridrich II. se nabídl za prostředníka ruské straně a Osmanské říši doporučil habsburskou monarchii. To Kateřina II. po turecké prohře u Bender zavrhla a byla ochotna přistoupit pouze na bilaterální mírová jednání se sultanátem. Vysoká Porta se nechala slyšet, že vyjednávání bez mediátorů považuje „*za znamení ruské slabosti.*“¹⁷⁵ Na druhou stranu si však konstantinopolští byrokraté plně uvědomovali vojenskou slabost své říše a z tohoto důvodu stvrdili rakousko-turecký pakt. Prostřednictvím Johanna Amadeuse Franze de Pauly Thuguta, rakouského velvyslance v Konstantinopoli, Vídeň slibovala diplomatickou intervenci ve prospěch Osmanské říše. Pokud tato možnost selže, spolupráce měla automaticky přerůst ve vojenskou pomoc. V červnu roku 1771 Turci

¹⁷¹ Od roku 1770 Osmanská říše vytrvale odmítala britské diplomatické služby při mediaci míru. Důvodem se stala námořní pomoc Rusku, ačkoli Velká Británie oficiálně zastávala v letech 1768–1774 neutralitu. Více viz ANDERSON, Matthew Smith, *Great Britain and the Russo-Turkish War of 1768–1774*. In: *The English Historical Review* 69, 1954, 270, s. 41–43.

¹⁷² TROYAT, s. 161.

¹⁷³ Tamtéž, s. 161.

¹⁷⁴ Francii si výslovně nepřálo jako prostředníka při mírových rozhovorech Rusko. Petrohradská vláda dokonce označovala Francii za „hlavního“ viníka rusko-tureckého konfliktu. ČERKASOV, s. 68.

¹⁷⁵ AKSAN, *An Ottoman Statesman in War and Peace*, s. 154.

dokonce zaplatili Vídní za její služby 3 000 000 piastrů.¹⁷⁶ Konstantinopol musela počítat i s územními ústupky v Srbsku a Malém Valašsku. Mustafa III. tak doufal, že válka bude vedena na dvou frontách. Zatímco se měla turecká armáda soustředit na obranu pravobřežního Dunaje a Krymu, Rakušané by intervenovali v Podunají. I když tyto záměry nebyly zrealizovány, habsburská monarchie se stala vážnou hrozbou pro Rusko. V roce 1771 totiž Vídeň nechala demonstrativně zmobilizovat svoji armádu o 100 000 mužích¹⁷⁷ a petrohradskému kabinetu hrozila, že pokud obsadí ruské síly ústí řeky Dunaj a přilehlá černomořská území, bude to považováno za důvod k válce. Pruský král si však nový rusko-rakouský konflikt skutečně nepřál. Ostatně podle znění rusko-turecké smlouvy z roku 1764 by totiž muselo Prusko bojovat proti dvěma státům, a to jak proti Osmanské říši, tak i habsburské monarchii.¹⁷⁸

Od počátku rusko-turecké války se Evropa nacházela v patové situaci. Rakouský kancléř Václav Antonín Kounic nabízel řešení: „*Jedinou účinnou zbraní proti rostoucímu vlivu Ruska, které hrozí podrobit si Evropu, je pevné spojení mezi Pruskem a Rakouskem v otázce zprostředkování míru v rusko-turecké válce.*“¹⁷⁹ Vzájemná spolupráce vytvářela pro obě strany nejpříhodnější cestu, jak uspokojit vlastní ambice a zároveň zabránit ruské ctižádosti. Jelikož se petrohradská vláda úspěšně vyhýbala jakýmkoliv pokusům o zprostředkování míru třetí stranou, prostředkem ke smíru se mělo stát rozdělení Polska.¹⁸⁰

První návrhy přišly z Berlína. Pruský král Fridrich II. dal prostřednictvím svého bratra Jindřicha Petrohradu jasně najevo, že kompromisní řešení stávajícího konfliktu by mohlo být nalezeno na úkor Polska. Nakonec ani Marie Terezie nechtěla zůstat stranou od možnosti získat dalších území. Zatímco její vojska obsadila takzvanou Spišskou zástavu,¹⁸¹ Prusko okupovalo, pod záminkou kordonu moru šířícího se z Osmanské říše, část Velkopolska: Varmii. Když se Kateřina II. nechala přesvědčit i Grigorijem Orlovem, že konec války s Osmanskou říší je v nedohlednu a Vídeň se každým dnem může zapojit do války, již nic nestálo plánu pruského krále v cestě.¹⁸²

¹⁷⁶ MADARIAGA, s. 360.

¹⁷⁷ PAPAVALASSOPOULLOS, s. 228–229.

¹⁷⁸ AKSAN, *An Ottoman Statesman in War and Peace*, s. 159–160.

¹⁷⁹ STELLNER, s. 159.

¹⁸⁰ SKŘIVAN, s. 121.

¹⁸¹ Jednalo se o město Spiš se třinácti městy. SAUTIN, s. 8–9.

¹⁸² Panin nesouhlasil s rozdělením Polska, jelikož to bylo v rozporu s jeho vizí „severního systému“. V roce 1769 petrohradský kabinet obnovil spojeneckou smlouvu s Pruskem, neboť se důvodně obával případného spojení Pruska a Rakouska. Kateřina II. rovněž reagovala na návrh Fridricha II. o rozdělení Polska až po uzavření rakousko-tureckého spolku v roce 1771. Tamtéž, s. 8–9.

Dne 5. srpna 1772 byla na petěrburském dvoře podepsána dlouho dojednávaná úmluva o prvním dělení Polska mezi zástupci Pruska, Ruska a habsburské monarchie.¹⁸³ Tímto Osmanská říše fakticky prohrála nejen vojensky, ale i diplomaticky, jelikož se již nemohla spoléhat na pomoc Vídně. Koneckonců Mustafa III. označil spojeneckou smlouvu mezi Vídní a Konstantinopolí na sklonku roku 1772 za neplatnou.¹⁸⁴

Na počátku března téhož roku turečtí velitelé přijali návrh na příměří poblíž pevnosti Giurgiu s nabídkou mírových jednání. Od srpna se samostatná jednání vedla ve Fokšanech, ale o míru rozhodovalo Rusko, z tohoto důvodu nebyli rakouští a pruští zástupci k rozhovorům připuštěni. Grigorij Orlov dostal od Kateřiny II. jasný úkol: „*Nebude-li při mírovém jednání udržena nezávislost Krymu, všechna naše vítězství nad Turky upřímně řečeno nestála za groš.*“¹⁸⁵ Jak se očekávalo, favorit carevny ustoupil v otázce okupace Podunajských knížectví a ostrovů ve Středomoří. Ovšem Vysoká Porta mohla získat toto území zpět za značný finanční obnos. V tomto bodě dosáhly znesvářené strany konsenzu. Turecký zmocněnec Yenişehirli Osman Efendi, ale nechtěl přijmout „troufalý“ požadavek na ztrátu Krymu, poněvadž byl rozporu s vůlí Ulema, muslimských duchovních, a také s právem *Šarí'a*.¹⁸⁶ Ostatně, z obav před ztrátou vlastního života, si nechtěl ani vzít na svá bedra takovou „opovážlivost“. Kateřina II. Orlovi nedůvěřovala úplně, a proto se konference účastnil i Obreskov. Tento nadaný diplomat si stěžoval na Orlovu přílišnou horlivost a dokonce mu dával za vinu selhání celé mírové konference. Podle jeho mínění totiž nejednal v zájmu Ruska, nýbrž ve svém prospěchu.¹⁸⁷ Jakmile krymské kmeny zvolily proruského Sáhíba Gireje za nového chána, již nic nebránilo Petrohradu uzavřít dávno připravovanou úmluvu o nezávislosti Krymu. Vysoká Porta tím ztratila poslední naděje neutralizaci požadavku ohledně Krymu a tak jediným bodem, na čem se znesvářené strany ve Fokšanech shodly, bylo prodloužení příměří do konce října roku 1772.¹⁸⁸

Souhlasný postoj Konstantinopole a Petrohradu dovolil, aby mírové konference pokračovaly i nadále, a to od 6. listopadu v Bukurešti. Třebaže si Konstantinopol stále

¹⁸³ SKŘIVAN, s. 122.

¹⁸⁴ GEYLIANI, s. 72–73.

¹⁸⁵ OSIPOV, s. 66.

¹⁸⁶ Obyvatelé Krymského poloostrova byli muslimského vyznání. V islámu je nahlíženo na muslimské věřící jako na bratrstvo, a tudíž ruský návrh byl vnímán jako neakceptovatelný. AKSAN, *An Ottoman Statesman in War and Peace*, s. 159–160.

¹⁸⁷ Na žádost petrohradského dvora nechala Vysoká Porta bývalého ruského velvyslance propustit z vězení. Účastnil se mírových konferencí nejen ve Fokšanech, Bukurešti, ale i jednání v Kjučük-Kajnardži, kde byl uzavřen rusko-turecký mír. ČERKASOV, s. 69.

¹⁸⁸ Smlouva byla podepsána dne 1. listopadu v Karasu Bazaar. KOLODZIEJCZYK, s. 216.

uchovávala naději, že politika ozbrojené neutrality Vídně přiměje Petrohrad upustit od požadavku nezávislosti Krymu, tato přání zůstala nevyslyšena a otázka Krymu se stala opět jablkem sváru. Ruští zmocněnci nabízeli, že pokud Osmanská říše uzná článek o neutralitě chanátu, nebudou požadovány válečné subsidie. Velkovezír Muhsizade Mehmed Paša a Ahmed Resmi Efendi si ponechali čtyřicetidenní lhůtu na rozmyšlenou. Nakonec přislíbili jako protiváhu za anulaci požadavku o Krymu 50 000 pytlů *akçe*, turecké měny, což byla v té době úctyhodná suma, ale i toto „odkoupení“ Krymu okamžitě odmítl Rumjancev s Obreskovem. Vlivem oboustranné nekompromisnosti všechny mírové konference uvízly na mrtvém bodě. Když 21. března 1773 příměří vypršelo, nechala Vysoká Porta zaslat na evropské dvory prohlášení, v němž obviňovala Rusko z odpovědnosti za obnovení bojů.¹⁸⁹ Frederik Zegelin, nový ruský zástupce v Konstantinopoli, pokračoval v neformálních jednáních nadále. Ta však žádného výsledku do června roku 1774 nepřinesla.¹⁹⁰

4. 2 Smlouva v Küçük-Kajnardži

Dne 21. července 1774 byla stvrzena mírová smlouva o 28. člancích, která formálně ukončila šest let trvající rusko-turecký konflikt. Potvrdila tak dominantní postavení Ruského impéria a naopak mocenský úpadek Osmanské říše. Rakouský diplomat Franz Thugut o dohodě prohlásil: „*Její podmínky jsou ukázkou dovednosti ruských diplomatů a vzácným příkladem turecké slabomyslnosti.*“¹⁹¹ V pomyslných očích evropských mocností sultanát pozbyl respektu, kterému se po mnoho století těšil. Ruský triumf nebyl pouze územní a mocenský, ale i náboženský a obchodní.

Nové uspořádání hranic definovalo teritoriální zisky i ztráty na obou stranách, fakticky však smlouva v mnohém vycházela z ruského návrhu v Bukurešti. Válečné odškodnění, jež se zavázala Konstantinopol splatit, činilo 4 500 000 rublů.¹⁹² Krymský chanát získal na podkladě třetího článku smlouvy nezávislost na Osmanské říši. Ruští diplomaté nechtěli narušovat náboženskou tradici země, proto zemi ponechali duchovní autoritu sultána coby chalífy muslimských Tatarů. Jakožto nejvyššímu chalífovi muslimské víry se sultánovi dostalo mezinárodního uznání i *de iure*, což mu fakticky poskytlo širší pole působnosti, než kterákoliv předešlá dohoda. Petrohrad ani

¹⁸⁹ AKSAN, *An Ottoman Statesman in War and Peace*, s. 159–160.

¹⁹⁰ MADARIAGA, s. 233.

¹⁹¹ PALMER, s. 50. Je překvapivé, že ve shodném dnu a měsíci jako byla podepsána smlouva z Küçük-Kajnardži, ale před 63 lety (1711), ukončil Petr I. rusko-tureckou válku podpisem nevýhodné smlouvy u řeky Prut. KERSNOVSKIJ, s. 63.

¹⁹² TROYAT, s. 182.

Konstantinopol neměly zasahovat do vnitřních záležitostí Tatarů. Ve skutečnosti dohody z Karasu-Bazaar a Küçük-Kajnardži zvýšily ruský vliv na Krymském poloostrově. Stalo se proto jen otázkou času, kdy bude anektován chanát plně Ruskem.¹⁹³

Zcela stěžejní byl pro Rusy zisk strategických míst na pobřeží Černého moře. Pod ruskou správu přešel významný přístav Azov, dále pak fortifikace Kerč a Janikale, které střežily průliv mezi otevřeným mořem a Azovem. Petrohradský kabinet mohl hradby města Azov nechat opevnit, jelikož se smluvní strany dohodly na anulaci dohody z Niše (1739). Druhý přístup k Černému moři vytvářela oblast v okolí ústí řek Dněpr a Dněstr zahrnující přístav Cherson¹⁹⁴ a pevnost Kinburn (Kilburun). Sultánát si ponechal strážní hrad Očakov, jemuž svrchovaně vládl od patnáctého století.¹⁹⁵

Šestnáctým článkem navrátila vláda v Petrohradě zpět Podunajská knížectví do rukou Vysoké Porty, ovšem Rusko si zde vydobylo zvláštní privilegia. Mělo nárok na stálé diplomatické zastoupení v Jasech a Bukurešti. Konstantinopol se musela výslovně zavázat respektovat křesťanské vyznání, včetně duchovenstva. Tyto doložky bezpochyby napomohly udržet afinitu podunajských národů k Rusku. Konstantinopolští úředníci nesměli vybírat daně zpětně za celé údobí války a po dobu dvou let od signování úmluvy. Mezi lety 1774 a 1775 mohli na základě svobodné vůle změnit obyvatelé občanství za ruské či turecké. V témže bodu se vlády zavázaly k oboustranné výměně válečných vězňů. Všem stoupencům té či oné strany bylo odpuštěno. Obyvatelé získali nárok na navrácení veškerých majetků a v Konstantinopoli měli právo na stálého emisara. Ruská armáda se musela z okupovaných území stáhnout do tří měsíců.¹⁹⁶ O územních či jiných rozporech během stanovené lhůty rozhodovali signatáři smlouvy, jmenovitě velkovezír Muhsizade Mehmed Paşa a polní maršál Rumjancev. Výše zmíněná ustanovení platila i na území osmnácti egejských ostrovů, které Rusové v uplynulých letech obsadili a navrátili je dle sedmnáctého bodu Portě. Provincie Gruzie a Mingrélie přešla plně pod tureckou správu. Gruzíncům ujednání dokonce nově přiznávalo tatáž práva jako obyvatelům Podunajských knížectví či Řekům

¹⁹³ ÁGOSTON, MASTERS, s. 318.

¹⁹⁴ Jednalo se o osmnáctý článek smlouvy. PAPAVALASSOPOULLOS, s. 224–227. Později byla tato oblast nazývána Nové Rusko. Přístav Cherson je pojmenovaný podle někdejšího řeckého antického města Chersonésos. ŠVANKMAJER, VEBER, s. 203–204.

¹⁹⁵ GEYLANI, s. 95–96.

¹⁹⁶ S výjimkou některých fortifikací v Podunajských knížectvích, zde byla lhůta stanovena na pět měsíců. Tamtéž, s. 93–94.

ve Středomoří. Rusko se ve dvacátém třetím bodu úmluvy zavázalo nezasahovat do interních záležitostí Kavkazu, za což obdrželo Kabardu.¹⁹⁷

Kateřina II. získala strategická území, která Petrohradu napomohla v rozvoji námořního obchodu. V souladu s jedenáctým článkem smlouvy získaly ruské obchodní lodě právo vplout skrz úžiny Bospor a Dardanely do Černomoří. Černé moře už tak nebylo „neposkvrněnou pannou“, ale stalo se místem ruských obchodních zájmů.¹⁹⁸ Jen tímto bodem zaznamenala ruská diplomacie obrovský úspěch. V oblastech Levanty a severní Afriky se chalífát výslovně zavázal k podpoře kupců při navazování obchodních kontaktů. Ruští obchodníci tak mohli pobývat v sultanátu tak dlouho, jak to bylo pro obchod nezbytné. Dostalo se jim tak významnějších výsad, které do té doby platily jen mezi Francií, Británií a Osmanskou říší. Ačkoli stejně jako zmíněné země, Rusové museli platit daně a cla.¹⁹⁹ Jedenáctý článek smlouvy Kateřiny II. rovněž zaručil výsadu zřídit stálá ruská zastupitelství v Konstantinopoli. Stěžejním závazkem ruských konzulů bylo chránit ruské zájmy a občany.²⁰⁰ Jedním z důsledků mírové smlouvy z Kjučük-Kajnardži byl také velký rozvoj řeckého obchodního námořnictva. Řečtí kupci využili svého práva mít ruskou vlajku na svých lodích. Ta jim zaručovala ochranu a povolení vstupu do všech přístavů ve Středomoří. V této době se mnoho Řeků stěhovalo do jižního Ruska, kde zakládali početné komunity, především ve městech Oděsa a Taganrog.²⁰¹

Náboženská práva v úmluvě Kjučük-Kajnardži vykazovala jistou podobnost se zněním Karlovického míru z roku 1699, která byla uzavřena mezi Svatou ligou a Osmanskou říší. Shodně v obou smlouvách Turci slíbili uznání a ochranu křesťanů. Rozdíl mezi nimi byl v tom, že Karlovický mír zabezpečoval práva pouze katolíkům.²⁰² Strohý výklad sedmého článku smlouvy způsobil při pozdějším výkladu diplomatické nejasnosti. Srozumitelně definoval povinnou ochranu křesťanské víry a veškerých jejich institucí včetně kostelů na tureckém území ze strany „Vznešené Osmanské říše“.²⁰³ Nezmiňoval se však o žádném konkrétním náboženském proudu a sultán tedy musel chránit ve své říši všechny křesťanské církve, čili katolickou i pravoslavnou.²⁰⁴

¹⁹⁷ Území se nacházelo severně od Kavkazských hor. ÁGOSTON, MASTERS, s. 318.

¹⁹⁸ MACFIE, Alexandr Lyon, *The Eastern Question 1774–1723*, London 1996, s. 81.

¹⁹⁹ GEYLANI, s. 95–96.

²⁰⁰ Do těchto pozic byli často jmenováni Řekové. PAPAVALASSOPOULLOS, s. 223–224.

²⁰¹ Tamtéž, s. 223–224.

²⁰² PALMER, s. 50.

²⁰³ MACFIE, s. 81.

²⁰⁴ DAVISON, Roderic, *Russian Skill and Turkish Imbecility*. In: *Slavic Review* 35, 1976, 3, s. 463.

Ještě větší nedorozumění vyvolávala rozdílná interpretace čtrnáctého oddílu smlouvy. Rozpaky nad nepřesným zněním pramenily z rozdílů mezi původními verzemi smlouvy v ruštině, turečtině a italštině, které se znásobily francouzským překladem (1775). Pasáž pojednává o vybudování křesťanského svatostánku v ulici Beyoglu v Galatě – evropské části Konstantinopole. Kostel měl být pod ochranou rusko-řecké ortodoxní církve, nikoliv řecké. Šlo o diplomatický manévr, který měl pomoci rozšířit vliv „ruské“ církve. Řecký pravoslavný patriarchát byl totiž tureckou institucí a musel dodržovat zákony Porty. Například všechny pravoslavné patriarchy jmenoval do funkce sultán. Řecký ortodoxní patriarcha nebyl pouze náboženským, ale i politickým představitelem Řeků. Turci měli ochraňovat křesťanský kostel před jakýmkoliv poškozením nebo barbarstvím, měl sloužit jako bezpečný úkryt pro ruské obchodníky či poutníky, kteří by museli setrvat v Konstantinopoli.²⁰⁵ Požadavky Kateřiny II. se ukázaly jako nadsazené. Byly v rozporu s tureckým fermanem, který zakazoval stavět nové kostely křesťanů na tureckém území, toleroval jen existenci svatostánků vybudovaných před rokem 1453. Rusko-řecký chrám ve čtvrti Galata pravděpodobně záměrně nikdy postaven nebyl. K neuskutečnění tohoto plánu zřejmě dopomohly i interpretační rozpory čtrnáctého článku smlouvy.²⁰⁶ Chybné cizojazyčné překlady substantiva „kostel“ často odpíraly jeho záštitu rusko-řecké církve. Kupříkladu v turečtině je přívlastek „Rusogrek“ chybně opisován jako „Rosograf“, a odtud vzniklo nové nicneříkající pojmenování kostela „Dosografa“. V jazyce diplomacie, tedy ve francouzské verzi, se jednalo o kostel s řeckou pobožností, tedy chrám založený na řeckých tradicích. Nicméně ani zde si ruská strana nemohla nárokovat ochranu všech pravoslavných v zemi půlměsíce tak, jak to bylo uvedeno v manifestu Kateřiny II. z roku 1775.²⁰⁷ Přesto smlouva z Küçük-Kajnardži napomohla ke všeobecnému zmírnění náboženské nesnášenlivosti v Evropě, neboť autoritě islámu a křesťanství se dostalo vzájemného uznání coby rovnoprávných náboženství.

²⁰⁵ DAVISON, Roderic, *Russian Skill and Turkish Imbecility*, s. 476–470.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 474–476.

²⁰⁷ DAVISON, Roderic, *The Dosografa Church in the Treaty of Küçük Kaynarca*, In: *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*. University of London 42, 1979, 1, s. 46–49.

5 Závěr

V roce 1774 skončil šest let trvající rusko-turecký konflikt a zároveň byla uzavřena i jedna kapitola dějin Osmanské říše. Tento mnohonárodnostní kolos před rokem 1768 nepředstavoval pouze hrozbu pro Středomoří, ale visel jako pomyslný Damoklův meč nad jihovýchodní, střední a východní Evropou. Drtivá vojenská prohra sultanátu v této válce a rovněž nevýhodná mírová smlouva z Küçük-Kajnardži způsobila, že se dlouhotrvající proces vnitřní desintegrace stal zcela očividným. Nastolení Východní otázky tak bylo pokračováním procesu vnitřního úpadku říše, který ovšem započal mnohem dříve než válka samotná.

Při zpětném ohlédnutí, zda válka z let 1768–1774 byla nevyhnutelnou konfrontací Ruska a Osmanské říše, je potřeba poukázat na několik faktorů. Ačkoli sultán Mustafa III., podněcován a podporován francouzskými diplomaty, sledoval s nelibostí ruské vměšování do vnitřních záležitostí v Polsku, nejevil zpočátku vážnější úmysly své síly angažovat proti Rusku. Jeho názor se změnil až poté, co mu bylo přislíbeno Podolí ze strany polských povstalců. Dalším důvodem byla skutečnost, že se v roce 1768 stala Polsko-litevská unie prakticky ruským protektorátem. Jinými slovy došlo k narušení tradiční bezpečnostní bariéry Osmanské říše předělující jako hráz tyto dva konkurenční státy. A v neposlední řadě rovněž sehrála svoji roli přirozená snaha panovníků odvrátit pozornost od vnitřních problémů jinam.

Mnoho historiků proto míní, že následný průnik ruských jednotek na turecké území nebyl ničím jiným než záminkou pro *casus belli*. S tímto konstatováním nelze než souhlasit, neboť se ukázalo, že turecká strana měla dlouhodobé informace o opevňování hranic v blízkosti svého výsostného panství. Povolání Kirima Giraje do úřadu krymského chána, jenž se netajil animozitou vůči Rusku, bezpochyby napovídalo tomu, že Vysoká Porta válku plánovala. S čím ovšem nemohl nikdo z konstantinopolských byrokratů počítat, bylo předčasné úmrtí chána, poněvadž v tomto ohledu došlo nejen k ochromení tatarských sil, ale prakticky i k ukončení veškeré turecké ofenzivy. Právě v tomto bodě se plně odhalila všeobecná nepřipravenost Osmanské říše na dlouhodobě vedenou válku. Dlouhý mír, který trval více než dvě desetiletí, tak chalífátu spíše uškodil, než pomohl. Konzervativní elity, v zemi založené na feudálním systému, se logicky obávaly jakýchkoliv pokusů o vojenské inovace, jelikož by tím došlo k oslabení jejich vlastní moci. Francie tak jednoznačně podcenila

znalost politických nálad v zemi založené na archaických principech, a tudíž i vojenské předpoklady Turků, svých tradičních partnerů.

Jak již bylo výše zmíněno, petrohradský kabinet s možnou konfrontací rovněž výhledově kalkuloval. Vyjma soustředění většího počtu jednotek na rusko-tureckém pomezí to bylo i cílené navazování kontaktů s východoslovanskými národnostmi v dobách míru před válkou, čímž nechtělo carské Rusko dokázat nic jiného než podpořit odstředivé snahy proti Osmanům. Je paradoxem, že panovnice Kateřina II. nezdůvodňovala po vyhlášení války vojenskou intervenci na panství Osmanské říše ochranou pravoslavného obyvatelstva jako v případě Polsko-litevské unie, nýbrž jako spravedlivý boj proti Turkům a ve jménu práva nezdanitelného přístupu k Černému moři. Tento skutečný záměr nebyl něčím novým, ale linul se od doby vlády cara Petra I., tedy od počátku 18. století.

Třebaže se v prvních dvou letech války se situace nevyvíjela ani pro jednu z nesvářených stran příznivě, nelze tvrdit, že vojenská připravenost byla rovnocenná. Ať již ze skutečnosti, že mnoho ruských vojáků mělo zkušenosti ze Sedmileté války nebo z důvodu, že část armádních velitelů v carských řadách nebyla tvořena rodilými Rusy, ale cizinci, kteří napomohli adaptovat evropské inovace. Navzdory tomu, že převahu na moři měli zpočátku Osmané, nezištná materiální a diplomatická pomoc Rusku přicházející z londýnského kabinetu se ukázala jako klíčová, jelikož bez ní by baltské loďstvo patrně neuspělo v bitvě u Česmy a neušťedřilo tak potupnou porážku zemi půlměsíce srovnatelnou svojí důležitostí snad jen turecké prohře u Lepanta (1571). Rok 1770 se všeobecně nesl ve znamení tureckých neúspěchů a zdrcujících proher v bitvách u Kahulu a Largy, a s tím i faktické obsazení Podunajských knížectví Rumjancevovou armádou, rozsáhlé povstání v Egyptě, Sýrii či v řeckých provinciích.

Nicméně osmanské síly bývají mnohdy neprávem podceňovány. Je-li vycházeno ze skutečnosti, že turečtí velitelé prakticky všechny rebelie potlačili. Rovněž dokázali vést úspěšnou obranu jižního břehu Dunaje, a především, v žádné z následujících bitev neutrpěli porážky v takovém rozsahu, jako tomu bylo v roce 1770. Na druhou stranu je nutno zmínit, že Vysoká Porta nedokázala vymanit z ruských spárů Podunajská knížectví ani Krymský poloostrov, který si podmanilo Rusko vojensky a v roce 1772 politicky, zpět. Tato situace znepokojila snad všechny tehdejší velmoci. Lze se jen domnívat, do jaké míry by se změnila situace na bojišti, pokud by vláda ve Vídni dodržela příslib sultánovi Mustafovi III, a s ním i vojensky intervenovala proti Rusku. Přesto je jasné, že to byl nátlak především habsburského domu, díky kterému

petrohradský kabinet přehodnotil svůj postoj na poválečnou okupaci Podunajských knížectví.

Při závěrečném hodnocení nesmí být opomenuta ani důležitost rusko-tureckých mírových jednání ve Fokšanech a Bukurešti (1772–1773). Ačkoli pokusy o nastolení míru ztroskotaly vždy na tom, že turečtí diplomaté opakovaně odmítli uznat nezávislost Krymu, během těchto rokování byly postaveny pilíře znění mírové smlouvy z Kjučuk Kajnardži. Prostředkem ke smíru se mělo stát i dělení Polska. To sice nějaký čas otupilo pomyslné hrany ostří mezi Pruskem, Ruskem a habsburskou říší, avšak řešení v podobě míru nepřineslo. V širších souvislostech, napomohlo rozchvácení Polska i k ukončení této války. Důkazem může být posílení ruské armády o uvolněné vojáky z Polska, následné zahájení masivní ofenzivy do bulharských provincií a rozhodná porážka Osmanů u Kozludži roku 1774. Turečtí diplomaté se tak ocitli ve slepé uličce, již museli přistoupit na mírové podmínky a uznat nezávislost Krymu. Nedalo se přehlédnout, že petrohradská vláda měla nesmírný zájem na rychlém ukončení války, ať již z důvodu rozsáhlého povstání ve své zemi, morové epidemii nebo z obav před novou vojenskou konfrontací s rakouskou armádou. Je třeba zdůraznit, že k nastolení míru do značné míry napomohla i změna politického klimatu v Konstantinopoli, neboť nový sultán Abdülhamid I., jenž usedl na trůn po svém bratrovi, si nepřál nic jiného než tuto válku ukončit.

V současné době, kdy je možné hodnotit rusko-tureckou válku se značným odstupem, nelze vnímat její výsledek v podobě smlouvy z Kjučuk-Kajnardži pouze s negativními dopady pro Osmanskou říši. Autoritě islámu a jejímu duchovnímu vůdci chalífy se dostalo poprvé mezinárodního uznání. Její znění přispělo i ke zmírnění náboženského napětí na starém kontinentu. Ruské právo na obchodní plavbu po Černomoří rozvinulo mezinárodní obchod a s ním pozdvihlo i národní uvědomění jihoslovanských národů, které se ovšem plně projevilo až v 19. století. Obchodní a územní články smlouvy tak nelze vnímat jako projev turecké slabomyslnosti. Co však Vysoká Porta podcenila, byl ruský smysl pro politické čachrářství a intriky. Toto pochybení se stalo původcem mnoha konfliktů, které mezi Ruskem a Osmanskou říší vyvstaly v budoucnosti. A proto je mír oprávněně považován za počátek „akutní“ fáze Východní otázky.

6 Seznam použité literatury

6.1 Monografie a studie

- AGADŽANOV, Sergej Grigorijevič, SACHAROV, Andrej Nikolajevič, *Krym. Prošloje i nastojaščeje*, Moskva 1988.
- AKSAN, Virginia, *An Ottoman Statesman in War and Peace. Ahmed Resmi Efendi, 1700–1783*, New York 1995.
- AKSAN, Virginia, *Ottomans and Europeans. Contact and Conflict*, Istanbul EPUB 2004.
- ANDERSON, Matthew Smith, *Great Britain and the Russo-Turkish War of 1768–1774*. In: *The English Historical Review* 69, 1954, 270, s. 39–58.
- ÁGOSTON, Gábor, MASTERS, Bruce, *Encyclopedia of the Ottoman Empire*, New York 2009.
- BACHRUŠČIN, Sergej Vladimirovič, CHVOSTOV, Vladimir Michajlovič a kol., *Dějiny diplomacie. Díl 1.*, Praha 1961.
- BOLDYREV, Alexandr Nikolajevič, GUBER, Alexandr Andrejevič, *Novověké dějiny orientálních zemí. Díl 1.*, Praha 1961.
- ČERKASOV, Petr Petrovič, *Francija i rusko tureckaja vojna 1768–1774*. In: *Novaja i Novejšaja Istorija* 1, 1996, s. 50–76.
- DAVIES, Brian, *The Russo-Turkish War, 1768–1774. Catherine II and the Ottoman Empire*, London EPUB 2016.
- DAVISON, Roderic, *Russian Skill and Turkish Imbecility*. In: *Slavic Review* 35, 1976, 3, s. 463–483.
- DAVISON, Roderic, *The Dosografa Church in the Treaty of Küçük Kaynarca*, In: *Bulletin of the School of Oriental and African Studies. University of London* 42, 1, 1979, s. 46–52.
- DUMPER, Michael, STANLEY, Bruce, *Cities of the Middle East and North Africa. A Historical Encyclopedia*, Santa Barbara 2007.
- FISHER, Alan, *The Crimean Tatars*, Stanford 1970.
- GEYLANI, Mehmed, *The Deterioration of the Ottoman Administration in the Light of the Ottoman Russian War of 1768–1774*, dipl., Ankara 2011.
- GOTOVCEV, Alexej Ivanovič a kol., *Dějiny vojenského umění. Díl 1.*, Moskva 1954.
- HITZEL, Frédéric, *Osmanská říše 15.–18. století*, Praha 2002.

- JUSUPOV, Radimovič, *Polskij vopros v Politike Rossii nakanune russko-turetskoj vojny 1768–1774*. In: Vestnik Moskovskogo Universiteta. Istorija 8, 1980, 3, s. 24–34.
- KAUSOVÁ, Gina, *Kateřina Veliká. Osvícená panovnice největší říše světa*, Praha 1998.
- KERSNOVSKIJ, Anton Antonovič, *Istorija russkoj armii. Ot Narvy do Parizha 1700–1814*, Moskva EPUB 1992.
- KODET, Roman, *Česma 1770*. In: Historický obzor 22, 2011, 3–4, s. 90–92.
- KOŁODZIEJCZYK, Dariusz, *The Crimean Khanate and Poland-Lithuania. International Diplomacy on the European Periphery (15th–18th Century)*, Leiden 2011.
- LONGWORTH, Philip, *Dějiny impéria. Sláva a pád ruských říší*, Praha 2008.
- MACFIE, Alexandr Lyon, *The Eastern Question 1774–1723*, London 1996.
- MADARIAGA, Isabel de, *Russia in the Age of Catherine the Great*, New Haven EPUB 2002.
- MASSIE, Robert, *Catherine the Great. Portrait of a Woman*, New York, 2011.
- MILLER, Alexej Iljič, RUBEŽ Andrej, *Severnyj Kavkaz v sostave Rossijskoj imperii*, Moskva 2006.
- NOVIČEV, Aron Davidovič, *Rossija i balkanskij vopros. Iz istorii russko-balkanskich političeskich svjazej v XIII. veka*. In: Vestnik Moskovskogo Universiteta. Istorija 4, 1978, 3, s. 35–59.
- OSIPOV, Kiril, *Suvorov*, Moskva EPUB 1950.
- PALMER, Alan, *Úpadek a pád Osmanské říše*, Praha 1996.
- PAPAVLASSOPOULLOS, Kosmas, *Diplomatic, Ideological and Military Aspects of the Russo-Turkish war 1768–1774*, dis., Aberdeen 1997.
- PATOČKA, Václav, *Válečníci pod plachtami korábů*, Praha 1993.
- PETROV, Andrej Nikolajevič, *Vojna Rossii s Tursiej i polskimi konfederatami 1769–1774*, Petersburg EPUB 1964.
- SAUTIN, Viktor, *První dělení Polska*. In: Historický obzor 21, 2010, 2, s. 2–13.
- SERCZYK, Władysław, *Kozaczyzna zaporoska w czasie wojny rosyjsko-tureckiej 1768–1774*. In: Przegląd Historyczny 68, 1977, 1, s. 30–46.
- SKŘIVAN, Aleš, *Evropská politika 1648–1914*, Praha 1999.
- STELLNER, František, *Rusko a střední Evropa v 18. století*, Praha 2011.
- ŠVANKMAJER, Milan, VEBER, Václav, *Dějiny Ruska*, Praha 1995.
- TARLE, Jevgenij Viktorovič, *Česmenskij boj i pervaja russkaja ekspeditsija v Archipelag 1769–1774*, Moskva EPUB 1999.

TROYAT, Henry, *Kateřina Veliká*, Praha 2008.

VLČEK, Radomír, *Kapitoly z ruských dějin 18. století. Geneze a vývoj ruského impéria*, Brno 2014.

7 Resumé

The Russo-Turkish War of 1768–1774 was one of the main conflicts in 18th century which dramatically deflected the balance of powers in east Europe against Ottoman Empire. The topic of this bachelor thesis is about analysis of causes, a process and consequences of the war. In terms of a study of available sources in English, Czech and Russian.

Beginnings of the war conflict between the tsarist Russia and Ottoman Empire are connected with long political crisis in declining Poland in the sixties of 18th century. The government of Constantinopol that was being supported by France was monitoring fortifying of their northern borders with Russia and concentrating of Russian troops close by their country. It got to the final situation in 1768 after Polish-Lithuanian Union practically became Russian protectorate. In other words it got to a violation of natural safety barriers between those two countries. Sultan Mustafa III used a fact that Russian army overstepped a border of Ottoman Empire while chasing Polish rebels as an excuse for a war. Serious war operations started the year after when Russia was diplomatically and materially supported by Great Britain. Six years long lasting war revealed overall underestimation of war preparations of Constantinopol dignitaries that didn't include war innovations and they didn't reform it as well as Russians. We can consider that Turkish army suffered by losing wars by Larga in 1770 as an evidence and mainly in marine war by Chesma where the main power of Turkish marine was destroyed. The Russian army also subjugated Crimean Peninsula the year after. Peace negotiations in Focsani and Bucharest didn't bring any results because Turkish diplomats refused to acknowledge independence of Crimea and the war started in 1773 again. Meanwhile it came to separating of Poland and to an ending of the war because the tsarina Catherine II could unleash her soldiers to fight against Turkey. It was demonstrated as crucial because Turkish troops were defeated in the war by Kozludza. Constantinopol got to an unsolvable situation and had to ask Russia for peace.

Russia got an access to the Black Sea and to a marine transport thanks to the Treaty of Küçük Kaynarca in June 1774. The authority of caliph received an international appreciation for the first time. It came to a general easing of religious tension in Europe. Crimea became independent. Tsarina Catherine II kept interfering with internal issues of sultanate as an excuse of protection of orthodox population. Russian political intrigues and machinations became an originator of many conflicts that

appeared between Russia and Ottoman Empire in the future. The sultanate never got over the defeat and it led to an establishment of Eastern Question.

8 Přílohy

Příloha č. 1: Alegorie vítězství carevny Kateřiny II. nad Turky a Tatary od malíře Stefana Torelliho z roku 1772

Zdroj: URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/RussoTurkish_War_\(1768%E2%80%931774\)#/media/File:Torelli2.jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/RussoTurkish_War_(1768%E2%80%931774)#/media/File:Torelli2.jpg) [11. dubna 2016].

Příloha č. 2: Obraz pojmenovaný Bitva u Česmy od malíře Ivana Konstantinoviče Ajvazovského z roku 1848

Zdroj: URL: http://www.aif.ru/society/history/prestrashnoe_pozorische_kak_russkiy_leytenant_szheg_tureckiy_flot [11. dubna 2016].

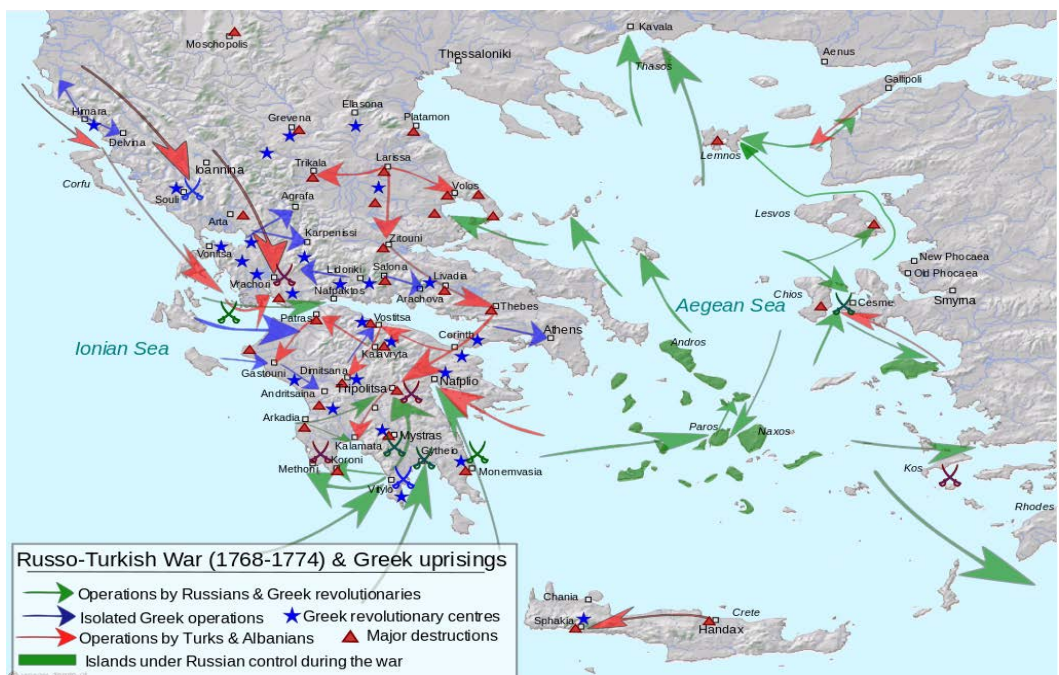
Пříloha č. 3: Mapa zobrazující hlavní rusko-turecké střety mezi lety 1770-1774

ZDROJ: URL: http://library.ispu.ru:8001/history/1/07tema7/kart7/voinarus_tur68_74_files/image001.jpg [10. dubna 2016]

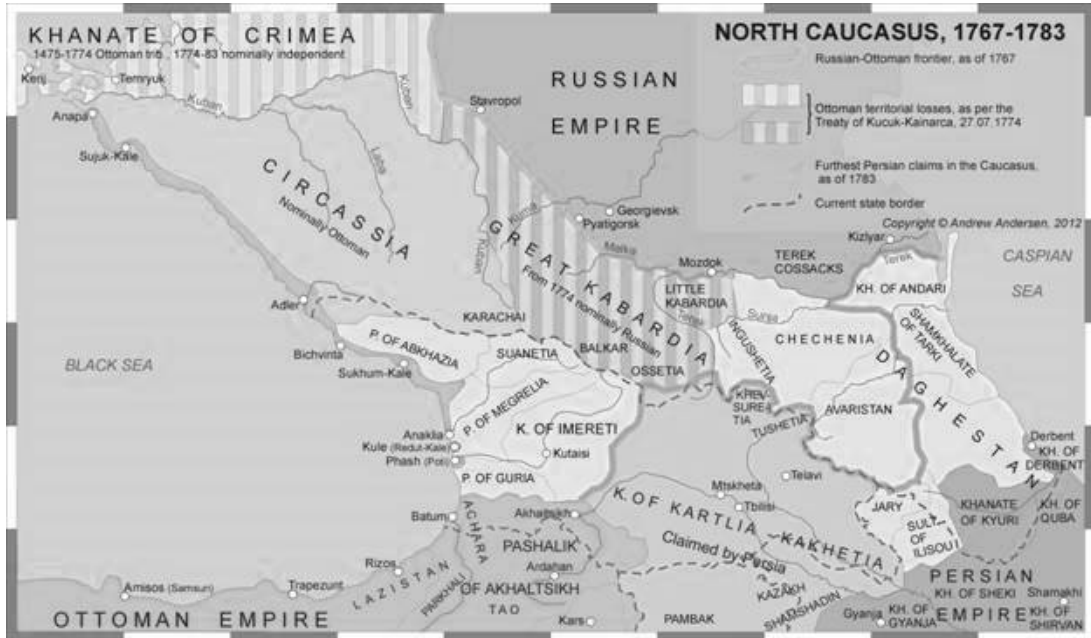
Пříloha č. 4: Mapa zobrazující ruské a turecké operace ve Středomoří

Zdroj: URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Orlov_Revolt#/media/File:Greek_Revolt_1770.gif.s [11. dubna 2016].

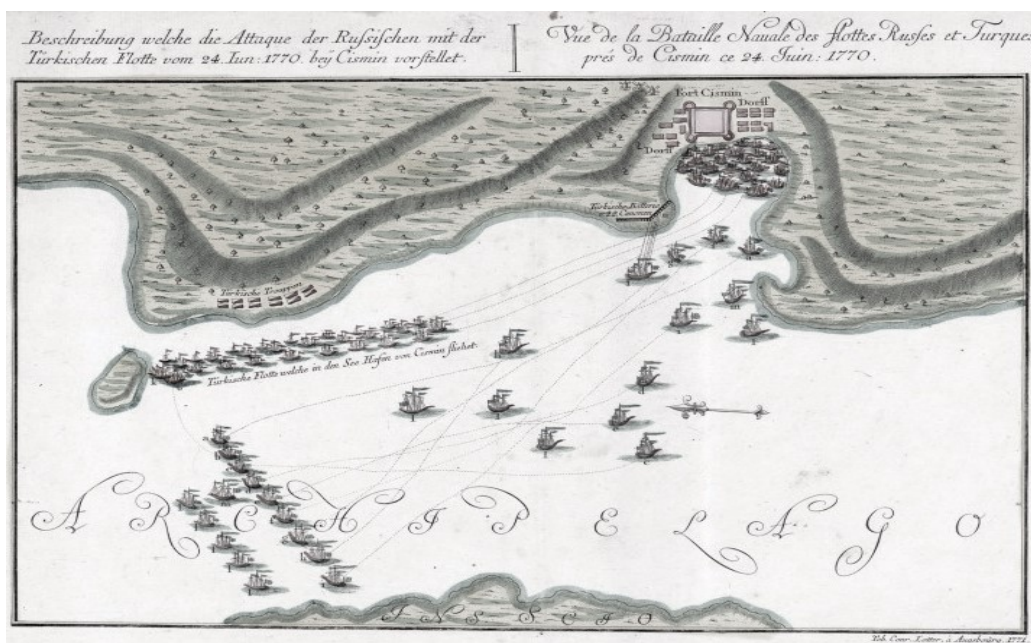
Příloha č. 5: Mapa zobrazující oblast severního Kavkazu a územní ztráty Osmanské říše po uzavření míru v Kjučük-Kajnardži v roce 1774

Zdroj: URL: <http://ic.pics.livejournal.com/baltvilks/11921890/26923/original.jpg> [11. dubna 2016].

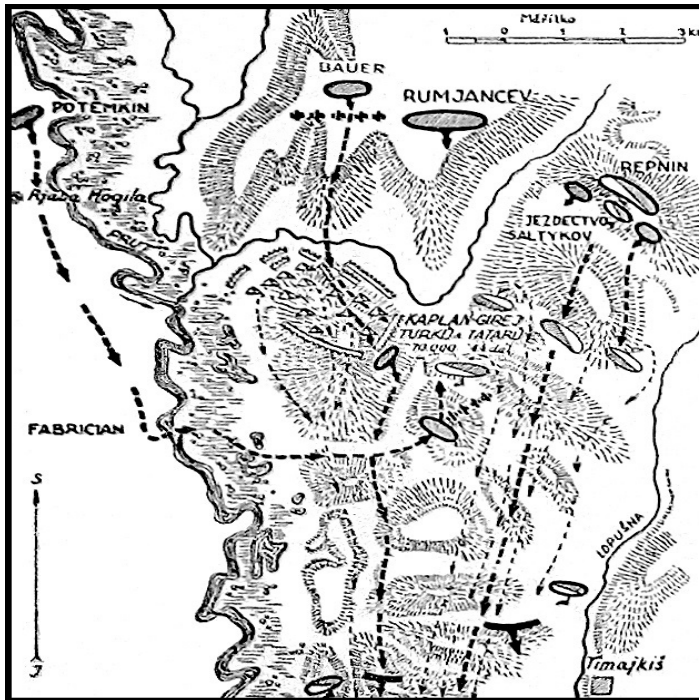
Příloha č. 6: Dobové schéma bitvy u Česmy z noci 25. na 26. června

Zdroj: URL: www.pahor.de/maps-and-prints/europe/turkey/russo-turkishwarsbattle-of-chesma-turkey-1770-beschreibung-welche-die-attaque-der-russischen-mit-der-turkischen-en-flotte-vom-24-jun-1770-bey-cismin-vorstelllet-vue-delabataillenavale-des-et-tur.html [11. dubna 2016].

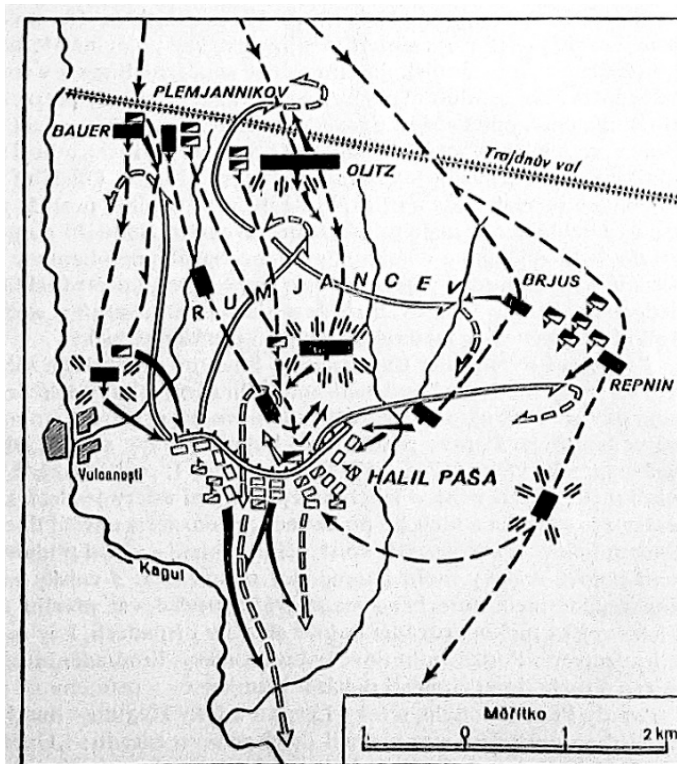
Příloha č. 7: Schéma bitvy u Rjabaja Mogila (28. 6. 1770)

Zdroj: GOTOVCEV, Alexej Ivanovič, *Dějiny vojenského umění. Díl I.*, Moskva 1954, s. 356.

Příloha č. 8: Schéma bitvy u Kahulu (21. 7. 1770)

Zdroj: KRUPČENKO, Igor Jevgenijevič a kol., *Dějiny vojenského umění od nejstarších dob do druhé světové války*, Praha 1968, s. 96.

Příloha č. 9: Obraz s názvem Bitva u Kahulu 1770 od autora Daniela Nikolause Chodowieckého, dvorního malíře pruského krále Fridricha II.

Zdroj: URL: <http://romaniaforum.info/board95-istoriahistory-of-romania-and-therepublic-ofmoldova/board19-razboaie-wars-inromaniablack-sea/board309-1768-1774russo-turkish-war/778battle-of-kagul-1770/>[11. dubna 2016].

Příloha č. 10: Mírové jednání v Kúčük-Kajnardži na dobové rytině, autor neznámý

Zdroj: URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Treaty_of_K%C3%BC%C3%A7%C3%BCk_Kaynarca#/media/File:Treaty_of_K%C3%BC%C3%A7%C3%BCk_Kaynarca_1774.png [11. dubna 2016].

